

Виходить у Львові 1-ого і 15-ого кожного місяця в обемі трьох аркушів.

ПЕРЕДПЛАТА ПЛАТНА З ГОРИ ВІНОСИТЬ:

З додатком „Словар російсько-український“: на цілий рік 8 зар., [для за-
граниччя 8 рублів або 16 марок]. — Без „Словаря“: на цілий рік 6 зар., [для
заграниччя 6 рублів або 12 марок], на пів року 3 зар., на чверть року
1 зар. 50 кр. — Одно число коштує 30 кр.

Редакція, адміністрація і експедиція у Львові, при ул. Академічній Ч. 8.

Рукописи мають бути писані правописом „Зорі“. Твори узані редакцією непридатними до поміщення, звертає ся авторам [на їх кошті] без поясненя причин. — Редакція відповідає тільки на ті писма, до котрих додано поштові марки: ся постановка не дотичить письменників, що містять свої твори в „Зорі“.

ОБЛОГА БУШИ.

ІСТОРИЧНА ПОВІСТЬ З ЧАСІВ ХМЕЛЬНИЩИНИ — МИХАЙЛА СТАРИЦЬКОГО.

— [Далі.] —

IV.

Цілу ніч у пригороді йшла тихо, але й безупинно робота: насипались землею лантухи, плели ся тури із верболозу і набивали ся глиною, уставляли ся в дві а й в три перії дубові „нажі“, окуті добре залізом — найкраща оборона рухома супроти нападу кінниці, — підглибшались рови і окопи, перетаскувались майже на плечах боюві всякі прилади — гармати, „дела“ і гаківниці. Поважно, порядно, без зайнятиї, а безперечним послушенством сотниковій волі, з епічним спокоєм і навіть веселим гумором чинила ся справа.

— А нуте, хлопці, рушайте сюди на середину саме нашу паню пузату, та постеліть їй моєї постіль добрячу, обложіть її гаразд турами та подушками, набитими глиняним пухом.

— Ми нашу товстопузиху обложимо, пане сотнику, як гетьманшу, а вона за те нам подякує, — відгукнулись в темряві зігнуті спини, що по бругляках тягли гузем широкогогруду гармату.

— Ще-б не подякувала? Як плює, дак будуть Ляшки-панки протерать очі! — весело додали ті, що коло бійниці заступами та лопатами працювали.

— Запрошіть! — завважив усмі-
хачись і пан сотник — а ви ще, хлопці, приволочіть їй

до турти до беседи хоч зо дві „панянки“, та приладняйте

Елисавета Милорадовичка.

їх по обіруч у пані; нехай вони в три завтра побрешуть та поприскають тро на вузьенький той шлях, дак мені наві цікаво, як до наших добродійок дістнуть ся непрохані гості.

— Повинно не іначе, як рач або шкереберть, — постановив Шпр аналій запорожський гармаш, під ч доглядом і рештувались бойові озброєні

— Вірно! — зміцнив і пан еник: — а ось, Шпраме, я ще мірю у ці закутки приладнати по дві гакниці і по дві плющихи в додачу. [Плющихами в інших місцинах менували баштові рушницї, з широкими на кі і сплющеними горлами].

— Чого й краще! — згодив Шпраж: — коли-б навіть і гетьманша з панянками не зупинила безгладих, то можна буде їх покропити нахрест.

— А ми ще споза маж почасємо, то й будуть витанням контенті пояснив сотник.

— Потіха та й годі! — додав з реготом ближні чуприни.

— Тривайте, братці! — укинув з тривогою сивоусий козак: — а де наші баби покотухи? Без них, б і свята не в свята!

Всі сполошили ся й оточили діда кружком.

— Як без бабів? Без бабів неможливо! Вельможній ге-

манші і панянкам буде скучно без баб, та й нам самим за їхню лайкою охвітійше — загомоніли докола.

— Не турбуйтеся! Бабів я волочу! — почувся з п'яти голос хорунжого: — дві захопив, а чотири на всяку пригороду лишив у містечку; та і важкі-ж прокляті — по три пари волів ледве тягнуть.

— Нам і двох досить, адже й дві баби ярмарок чинять, — завважив пан сотник і юрба відповіла на те спільним реготом: — Ти от, Шраме, упорядись з жіноцтвом: ти-ж коло цього діла ходити зугарний?

— Коло бабачого? — засміявся Шрам: — воно, хоч у нас, у Січі, за цей крам частували киями, ну та ачеї Господь-Бог і неuka умудрить: ми цих бабів між панянками та плющухами приладнаємо, дак вони у свій час як вергнуться галушками та горохом, то й вийде лишень „пшепрашам“!

— Ух, славно! Баби наші, верущихи-брехухи! — Зраділи козаки своїм любим і погладили ласкаво по мідяних пашах.

— А в містечку що дієть ся? — спитав хорунжого сотник.

— А тамечки Максим Розсадилоб з левенцями пораєть ся, — підновляють окопи, розставляють гармати і запасують припасу; а як упорують ся, так лишать там на сторожі вартівих, а самі з припасом прибудуть сюди.

— Добре, — промовив пан сотник, — так ми до сьвіту геть-геть улаштуємось і вхитримо ся ще й відпочити, поки вилежуватись будуть вельможні панята. Ну, а у млин, під лотки на чати готують ся?

— А вже-ж, пане сотнику! Вернидуб бере десять чоловіка з левенців, та тридцять з охочих...

— О? То чудесно! — заспокоїв ся сотник: — Дружніше, хлопці, метніть ся, напружтесь, та кінчайте роботу!

Всі зашегушились. В хмурий п'ятмі, завіяний ще туманистою мракою, на плямах мутного одсвіту з ліхтарів ледве мріли ся широкі плечі та могучі розхристані перса, що згинали ся й розгинали ся нишком. Скаженіла негода; лютував вітер; холодний дощ, а то й ожеледь аж різали по виду, — а козаки в самих сорочках, що парусили на вітрі, та в широких штанах, з такою втіхою похажали, нежов би хто душньо, літньої ночі, чекаючи до розмови коханку.

Коли всі земляні роботи було скінчено, гармашню геть розставлено, бойовий припас знесено і розпайовано до потреби по торбах козачих, тоді пан сотник зібрав усіх оборонців край своєї мажі і мовив:

— Ну, тепера, товариші-братове, все готово до зустрічі гостей, — і кавуни, і галушки і горох, і капуста, і пиво червоне, так і нам оце слід перед бенькетом смикнуть оковитої. Тільки, слухайте мого розпорядку: ти, Шраме, заправляй паннями і бабами; ти, Лобуре, засядь з своєю лавою в правий закуток, а ти, Жидолуче, — у лівий; хорунжому доручаю тридцять Вернидубових левенців, та сім десятків охочих, — це задля випадку до потреби... щоб в усіх були келени, шаблі, й ножі та підстолі, а то й списи. Та слухайте ще, братове, у стрільбі не халатись, і не метушиться, і не пускай набойів на вітер, а міритись добре, аби кожна куля козака несла смерть, кожна бомба — погибель: адже їх — ворогів і поганців, як сарани, — цілі хмарина, так, спасибі Богови мета буде ловка. Ну, а тепер по трудах випіємо.

Кашовар налив перший кухоль пану сотнику і той, піднявши його у гору, промовив:

— Ну, дорогі мої друзі і браття, — за сьвяту віру, за волю, за нашу матір-Вкраїну і за вас, за орлят! Хай вороги не потішуть ся нашою полохливістю та покорою, а най у стокрот заплатять за кожну душу козаку! Покажемо, братці, цілому сьвіту, як ми уміємо за праве діло стояти, як ми уміємо весело й умирати.

— Покажемо, пане сотнику, покажемо! — розліг ся дружний галас навколо.

— Ну, виийте-ж тепер кожен по кухню, та розставте вартівих на чатах, а пластунів пошли, Шраме, на засіди; решта-ж спочиньте трохи перед весіллям.

— За твоє здорове, пане сотнику! — всі відгукнули ся радо і, по черзі з повагою стали до кашовара підходити.

За пів години все козацтво безбентежно попід вазами, та під возами лежало, і тільки-но буйний висвистував якусь то погрозу.

Нарешті прокинувся день і глянув на сьвіт божий підсліпуватим, слезозавистим оком; в пригороді застав він усіх козаків і жвавих, і бадьорих, і веселих при ділі: нічі вигострювали шаблі й ножі, нічі переносили в потрібні місцини припас і зоружжа, нічі наладовували у рушницях кремийці, нічі чинили коротку молитву а здебільша лежало по валах та по мажах і смочучи люльки пантрувало нильно за кожним рухом ворожим.

А ворожий табір починав уже теж ворухитись і розновзатись чорними плямами, мов збентежений той мурашник. Праворуч за греблею незграбною хмарию насовувались Татари; ліворуч, коло польського генерального обозу, рештувались лавами польські улани й драгуни; і в далині млястий можна було відрізнити високі кивері від живчистих патлатих шоломів. По середині густими повчичами згромаджувалась піхота.

На білому, пишному румаку, у многоцінній збруї, виїхав граф Потоцький і зупинив ся на найвищому горбунку; за ним тяг ся потужного лицарства поїзд. Гетьман глянув на башти розкішного замку, що красували зза широкого ставу, глянув на містечко і пригород, що тулились до скелі під крилом його, і були сповиті мертвим покоем, глянув навколо і здивувався, що й досі ще нападу не почато.

Генеральний обозний пояснив яснійшому графови, що польний гетьман казав, перетягти спочатку на греблі гармати і розврюкати окопища, а потім уже на здобут міста рушити.

— З такою рванню та ще перемоні вигадав? Послати миттю Татар і розчавити відразу гадюк в їхніх кублі, — спалахнув Потоцький.

— Татари зрекли ся від штурму, — відповів обозний.

— Гіени падлючі! — процідив з злобою гетьман: — тільки на падла збігають ся! Так женіть до напольного гетьмана і від мене накажіть, аби зараз п'ятсот чоловіка Німоти і тисячу наших на пригород рушили і гарда добули: я хочу нинішкі обідати в замку.

Генеральний обозний послав ся віддавати накази і за пів години на краю вузкого м'яку, що вів аж до пригорода, лаштувалась уже грізна батава.

— Чого це пани Ляхи так довго морочуть ся? — спитав сотник, занудивши ся жданками.

Уже на шляху готують ся дурні, — відповів Шрам із білиниці: — ти, батьку, дозволяй мені першому привітати їх гостинцем.

— Та тобі, Шраме, завсїгди що найперша шана у Бога, — згодив ся сотник, смакуючи люлькою і сам зіп'яв ся на мажу, щоб полюбовати першим привітом.

— А славно обжерили голошоком окопи, — завважив він, глянувши, — от для воріженьків буде ськобзалка на прочудо.

— Так, так! — відізвав ся і Шрам: — Михайло сьвятий нам споміг.

Шляшок до окопищ звивавсь понад берегом і тулив ся одним боком до ставка а другим до узбочи, що стрімкою кручою зривала ся вниз до страшного провалля; чим ближче до пригороду, тим урвище ставало і глибшим і жаховитішим: в одному місці воно вузило шлях до шести сажнів, потім знову відходило і знов наближало ся, утворюючи якусь площину на взір виспи, якої ворогам було не примітити. Довгастими лавами під згуки літавер і сурем, напастники рушили весело, оглядаю.

— Гармаші, пильнуй! — командував Шрам: — набивай бабів дрібною картоплею, а паній галушками, а гаківницї й плющихи горохом, наводь усі метко на тямту площину, підготуй на зміну набой, і як махну люлькою — шквар!

— А в вас, хлопці, чи рушницї готові, чи на полицках є порох? Оглядіть, підсиште сухого! — обернув ся до козаків, що за возами засіли, пан сотник.

— Все, батьку, на поготові — тільки гукни! — відмовили споза маж веселі обличчя, хочай очі їм блимали лихостивним огнем.

Батава дійшла до вузкої перейми і зупинилась в непевності, боячи ся пастки; але, завваживши, що далі шлях ширшав і що дасть Біг було жадної одсічі, рушила наперед.

А Шрам за ворогами пильно зорив, і, коли останні зайшли на площину, він махнув полькою. Свіргонув огонь, здіймувалась земля, і здригнули, задавені залізом вози, із паців у баб і панянок вибухнули довгими цівками густі клубища білого диму і розісталися по шляху широкими колами. Сила смертний, ріжучи з визком і свистом сполохана жахом повітря, ринула на голови згвалтованих лав; некельний борвій змішав і змішав враз людську зграю, за хвилину ще огрядну й грізну, а тепер розметану і повалену в порох: сотні молодих, живих, дужих побратів скошено рукою кривих братів, і осквернила ся рідною кривю омита небом земля, і повисли в повітрі і крики на цро-Бі, і лемент, і обірваний стогін...

Збила ся в купку юрба і почала давить один одного; ніч зривались з узбочі у провалля, ніч кидались в воду; решта посунула було навики, так труни загардували і без того вузький перехід, а новий вибух з баб і панянок розкидав їх грудою навкруги; з ністямі і жаху кидали безталанні геть зброю, вергали ся осліп зі скель, ринули у плин по крижаний воді і задубівши арау пускалися на дно...

— Tausend Teufel! — покрикнув німецький доводець: — Наперед! Не то вони, собаки, нас тут, як курчат, переплюють!

— До зброї! Бігцем!! — розлягла ся і в в другім місці команда.

Звиклі до послушенства і до бойового огню Німці рушили перші, а за ними пішли і Поляки. При виході з другого ще вузького переходу зустрів їх вибух гармашний і вчинив жадовату руїну; чавун і свинець пронизували з шкваром ряди, крушили кістки, облягували мазгою живих: охонені жахом мизерні купки вганяли ся і в ставок, і в провалля, і вперед... Але ледве надбігли кілька кроків завзяті, як підпали під перехрестний огонь з гаківниць і плющих, який нівечив їх у край; проте недобитки з палу, не тяжлючись і нічого не бачучи в димі, наважання, осліп все ще ринули до окопиц.

— А нуте, хлопці, тепер наша черга! — крикнув сотник і двісті жерел, виставившись ізза окопиц, затріскотіло у перса недобитків могутньої сили.

Розсатанілі, з скаженим жахом на обличчі, злиденні останки кинулись в рів, а звідтіля поналися на вали... і вони-б, сивілі від пімсти, таки дістали мети, і не одна-б козача душа попрощала ся з білим тілом, коли-б не пошклила валів ожеледця: забісовані кидались на окопиц і склизли шкереберть у рів, збиваючи з ніг товаришів.

— Гляньте-бо, хлопці, як Ляшки-панки скобзають ся! — сьміявся сотник.

— Занятно! Го-го-го!! — реготіли хижим реготом козаки, кепкуючи над Німцями та Ляхами: — а нуте, нуте! Поскобайтесь трішечки ще, а ми вам носи підлатаємо.

— Агов, хлопці! Локміть їх у пень! — крикнув сотник і випалив із підстоля у німецького ватажка, що кричав, мов скажений: „Donnerwetter! бийте тих хлопів!“ Молодий, біловусий Німчяна тільки руками розвів і навзак упав нерухомо.

Почалась різанина, та ненавта, огидна, звір'яча різанина, коли чоловік, спянілий від крові, розсатанілий від гвалту, залізничившись, з хижим реготом бє нечасного, безоружного брата, що плазує край ніг і благає на Бога ошаді.

А з вишнього замку, з дзвіниці, на зустріч звияжному галасу і стогону бездольних скональців, линув урочистий дзвін і велебний псалом славословів до Господа, і всі оті згуки разом неслися за крайниці життя аж до небесних осель Бога любови та ласки...

V.

Потоцький любовав з пригорка за ладним, огрядним рутом могутньої пішавиці і з нетерплячкою ждав тої миті, коли вона, проминувши залому, стрімголов кинеть ся на вали і розчавить жменю безглуздої рвані, що зважилась його нечисленній, необорній потужі опір давати. А бути може, оті злиденні глорії повтікали і хоробра батава перейде без постраху Бушу і придба Ляндкоронському довічну славу за його пологий, підселіні поради? Це зовсім можливо: ні постріла, ні богука, ні шелеста... а це враз, несподівано з далеких валів вибухнуло і покотило ся два поклони білого диму, а за хвилину здійгнулась земля, розліт ся тріс у повітрі аж до тем-

ного лісу, розсипавшись по йому гуркотнею. Шелеснув ся кін під Потоцьким у бік і захріп, почувши, що наступа жах. Не встиг пан гетьман від подиву й стямитись, як гримнув знову гуркіт другий, а потім і третій...

Ясний граф був такий упевнений неспромогою хлопів до доброї одсічі, що не дав розпорядку припасти на пригоду підмогу, а Ляндкоронський нарочито справив дословно необачний наказ свого верховодаря, не бажаючи підлатати його своїм досвідом.

Коли-ж, по малім часі, прибігло з боїща п'ять чоловіка і довело, що все послане військо погинуло до ноги, що там за окопищами певно сила гармат і повстанців, то скажений лютої коронного гетьмана не було й краю: і забруднений гонор, і ганебна публіка, і жадоба до помсти — зайняли йому перса пекельним огнем і обарвили червоно-синіми плямами бліді його щокі. Він проняв до крові острогами коня і полетів на взаводи до польного гетьмана.

— Панська вельможність не домислилась дати підмоги? — накинув ся граф Потоцький, бажаючи при старшині генеральній на Ляндкоронського зіпхнути вину.

— Ясний граф на те наказу мені не поставив, — відповів з уїдлигим усьміхом Ляндкоронський.

— Коли дав я наказ до штурму, то має ся розуміти, що решта виникала із його: не нянька-ж я, щоб показувати кожну ступінь!... — розпалів ся Потоцький: — Гадаю, що на те яснєвельможного пана і озброїла владою Річ Посполита, аби його Мосць пантрував за боями.

— Але ясний граф відхилив мої розпорядки і його Мосць — підкреслив ушипливо Ляндкоронський — зауважив мені, що відповідає за все гетьман коронний, а польний тільки має пильно справляти його накази, ото-ж я їх до цяти і справив...

— Не час тут, пане вельможний, до ельковенції, а час до поновлення чести нашої славетної зброї і до відплати отим гадюкам за смерть стількох лицарів мужніх, до відплати такої страшної, від якої-б здригнуло ся й некло! — Очі у графа Потоцького аж яскрили під заналом хитрого скажу, а сині губи крили ся білою ніною. — Але їх там не жменя; панську вельможність ошукав хлоп, а з того то й вибухло таке лихо: там певно цілі полки чортяки того Богуна з немалим числом і гармат.

— Там, ясний графе, нема Богуна, — це мені досконально відомо, — відповів Ляндкоронський трохи недбало і згорда: — там засіла манесенька купка з завзятців; але я мав честь коронному гетьману пояснити, що Буша по недосязній місцині дужа позиція, і що шкода на цю забавку тратити час і людей.

— Хоч кров з носа, а вона мусить бути добута! — крикнув Потоцький і аж посинів.

— Коли то необорна воля яснійшого графа, то тра повести справу уважно, запобігши напад гармашним огнем.

— Поставте хоч усю гармашню; руйнуйте, шматуйте, рвіть на повітря, чиніть а що хіть, — аби но до вечора не лишило ся там жадного озбройного пса, а ті, що впадут у руки живцем, щоб корчили ся і скавчали від нелюдських тортур.

— Все буде вчинено, ясний графе; але до вечора мало часу...

— До вечора! — заносливо крикнув Потоцький і відіхав на взаводи, не бажаючи ніяких суперек вислухати.

Ляндкоронський дав наказ вєводі Чарнецькому, незабаром на кам'яній греблі уставити дванадцять далекосяжних гармат і почать безупинно ними по валах грюкати.

— Хочай ця позиція для пострілів і гожа, — зауважив Чарнецький, — але захисту для гармат тут нема і дати його не спромога, а ще небезпешно.

— Правдісеньки так, — згодив ся й Ляндкоронський: — саме найкраще було-б спорудити земляні захисти ген там на площині, але граф править конечне, аби сьогодні місто добути, ergo — non possumus.

Чарнецький кинув ся безперечно чинити волю гетьманську, а Ляндкоронський доручив ще Кореньському, зробити розвідки по той бік греблі і ставу, чи не можна було-б іще звідтіля на замок ударити?...

Іхав холоду Кореський на своїм коні воронім, схиливши замислену голову. Багато її обсіло думок з учорашнього вечора, багато болячих думок: оті бахурей ігвалтовні та п'яні, оті огидливі речі, оті звирощення ненадли, ота пекельна ненависть і злоба до брата — та хіба-ж таким виром нелюдських загар може бути владована згода в розхитаній і облитій кривію державі? Ні, тисячу раз ні! Він знав цей народ, який завзялось обездолити й винищити розбещене панство, — він разом з ним жив, він вкупі з ним паював і радощі і боління: оті щирозлоті серця і зимної мужности, і теплої, безкрайної прихильности повні; не чіпайте тільки їхньої волі, їхньої віри, їхніх звичаїв, — і вони на свої перса подужі здіймуть весь тяжар наскоків хижого азіяца, і славутия Польща за залізним муром буде спокійно цвісти... Так хіба-ж ці думки можливо натхнути навівеній сваволі? Він знайшов був собі й одиумців, але переваже число супротивних їх подавило...

Зажурені думки його знялись і полинули в сизу, туманисту млу... Перед очима у його снують ся якимсь маревом картини малого дитинства: виринають розкішні палаци, бенкетні бучні, музика весела, коні баскі і зграї хортів. Між думних і пишних постав, туманіє одна і хороша й ласкава; вона ясними очима на його зорять і легесенькою рукою перебира його кучері, або плаче, притулившись до свого лона... аж ось за реготом і вигуками вчувається ся лемент і стогін; перелякані, тікають вони удвох, і замикають ся щільно... Далі все захиталось і розпало ся у руїні... Якийсь галас, і гвалт, і песамовитий жах чорної ночі... а далі уже хата проста, тепла сім'я і лагідний спокій... Минають перед його очима нічі картини; вони пишнують ясними барвами, вони гріють знадливим теплом його змучену душу.

Глибоке, зоряне небо: місяць-князь високо стоїть на ясній оболоні і блідне перед наступаючим ранком; східний край неба уже побілів і поняв ся рожевим серпанком; з сизой мли виринають непевними очертани безлисті дерева; денеде блискотять замерхлі калюжі; але снігу нема, — його змів уже весняний підхід.

Стоїть він у садочку з своєю милою і очей не відірве від її хорошого личенка, абділого під розсвітлом блакитного ранку; свіжий вітрець пройма їх живцем; але юнак орорта свою любов в кирею і гріє своїм духом її похолоті рученьки; тільки дівчина не усміхається ся, як колись, а зажуреними широкими очима дивить ся йому в вічі: вона хоче прозирнути крізь них в саму душу козачу і довідатись, чи негладимо там відзначило ся слово „кохаю“?

— Сьогодні їдете? — пита дівчина трудним, мов надірваним голосом.

— Батько казав, до схід сонця, — давлучись, відповів юнак.

— Значить... за хвилю... — по обличчю дівчини блискавкою переминула мука, ясною рососою відбила ся в очех: — і коли вернеться — невідомо...

— Під осінь, як завжди...

— О, чи так би то? У мене сповила серце нудьга, якесь пречуття гризе, — схрестила вона пальці і витягла руки, відкинувши назад безнадійно голівку.

— Бог милостив, скільки раз крив від напасти, то й тепер на його уповай, — поцілував юнак у мармурове холодне чоло свою горлицю, — наша доля така, аби день до вечора, так не варт заздальєгиді і тужити.

— Не жаж мене пригнітив тугою, — повернувшись по-ривчасто дівчина і на її блідих щоках спалахнуло зарево, — не за твоє життя я боюсь, бо й про своє не вельми то дбаю; не того у мене серце болить, що мушу розлучитись з тобою, ні! Ти їдеш по козацькій справі, боронити нашу питому матір-Україну, і коли, по волі божій, поляжеш за неї, добуваючи слави, то я гордо з своєю мукою піду між людей і вмивати мусь дрібними щаслива, бо все одно ти будеш жити в цій серці, поки воно не захолюне у грудах...

— Єдина моя, на віки, на віки! — обняв козак дівчину і занімів в тих обіймах.

— Слухай, — поклати вона йому свої білі руки на плечі, а голівку заховала на персах, — тільки... мене не забудь... цим серце ние... щоб не сталось... пам'ятай, що воно цілком, без розділу, твє...

— Тебе забути? Та хай земля розступить ся піді мною!.. — присягаєть ся козак і поцілунками глушить її речі...

Лагідний образ голубки-дівчини проворюю тіню заколав ся і взяв ся туманом, тільки теплий погляд хороших, щирих очей все проймав його душу; а ось знову піднявсь якийсь нелад і розрух і сколомутив колір прозористих мрій.

Знову пишний палац. Яскравими зорями миготить світло. Все навкруги роскошами і перепихом сяє. Музика луна: голосять скрипки і стогнуть суремки; з знадливими згуками зливається ся шепіт знадливий і хвилює у теплім та воннім повітрі. Між барвистих сліпучих кольорів оксамиту, едабу, парчі маються ся сніжнобілими плямами плечі цукрові, здіймаються ся високо перса, усміхаються ся небесною втіхою личенька гожі, вабливі, очі заласем горять і спокушають раюванням незнанням... І він, бідний сирота, коварлюга запеклий, там між панством тим пишним, тільки в якійсь химерній неподобній одежі... він там, і всі йому уклоняють ся, всі витають його, бо він сам і єсть властитель тієї пишноти. Якесь стало ся чудо, але те чудо сиянило його, задурманило чарами розум: хлоп став вельможним магнатом, лихий бідар — дукою; можна було вчадіти, і розпочав ся якийсь чудовий, маревний сон, в яким і розібратись думками було неможливо. Він тільки про одно марив, щоб прищипити свої думки-гадки на панських гадках, але поки-що вони не приймались...

Якесь пишна та делікатна панянка з білесеньким прозористим личком, з хвилями кучерявого, темного шовку, з синіми, як волошки, очима, з рожевими устоньками, щось шепоче йому, залицяєть ся, і пориває до танцю; вся її постать легесенька та струнка то згинаєть ся, то звиваєть ся красно, легурно; ручка стиска його руку, голівка лежить на плечі, а від неї аж пашисть гарячим, запашиним духом... Отрута збурює кров; мозок туманить, а проте в серці стоїть якась не-прохана, невгасима дратівля...

— Яка я неомірно щаслива! — втішаєть ся красуня.

— Чого-ж то, моя пишна крале? — спалахнув лицар.

— Того, що... хіба-ж пан не бачить, серцем не чує... — червоносміючись крале: — ах, ця солодка хвиля, як налінула несподівано, так незабаром і зникне... а потім знов, — зітхнула милесенько панна, — ще гірша тежрива і нудота...

— Длячого-ж панна у одну тільки хвилину хоче замкнути ціле життя! Воно широкі і має безліч солоднеч і розривок, які чергують ся і тішуть нас почуття...

— А коли яка радість, — шурить ся панна так любо, — охопить всі почуття і опанує серцем цілком... Хіба пан ще не кохав нікого, ніколи?

— Я? — аж зблід, пополотнів пишний лицар, так його зразу здавила за серце незвана нудьга.

— Так, пан! — допитувалась панянка, положивши свої манесенькі, гарнесенькі ручки на його дужу і жиливу руку, і не зводячи з його очей пронизистого погляду: — Скажіть бо! Ну, я прошу... Чого-ж пан мовчить? Хіба моє прохання так мало варта у пана, що його можна занедбати?

— Для чого вам знать те? — важко зітхнув пишний господар і понуро схилив голову.

— Для того... — у пишної кралі здригнула брова і якась хмарина перебігла по захолодому личку... — я хочу знати, я хочу! — тупнула вона ніжкою...

— Ну, коли панна править... так я кохаю...

— Кого? — аж загорілась і затремтіла красуня...

— На віщо ймення? — глухо і напруженим голосом відповів лицар: — Її тут нема... вона далеко...

— Хлопка! — скрикнула панна і зникла.

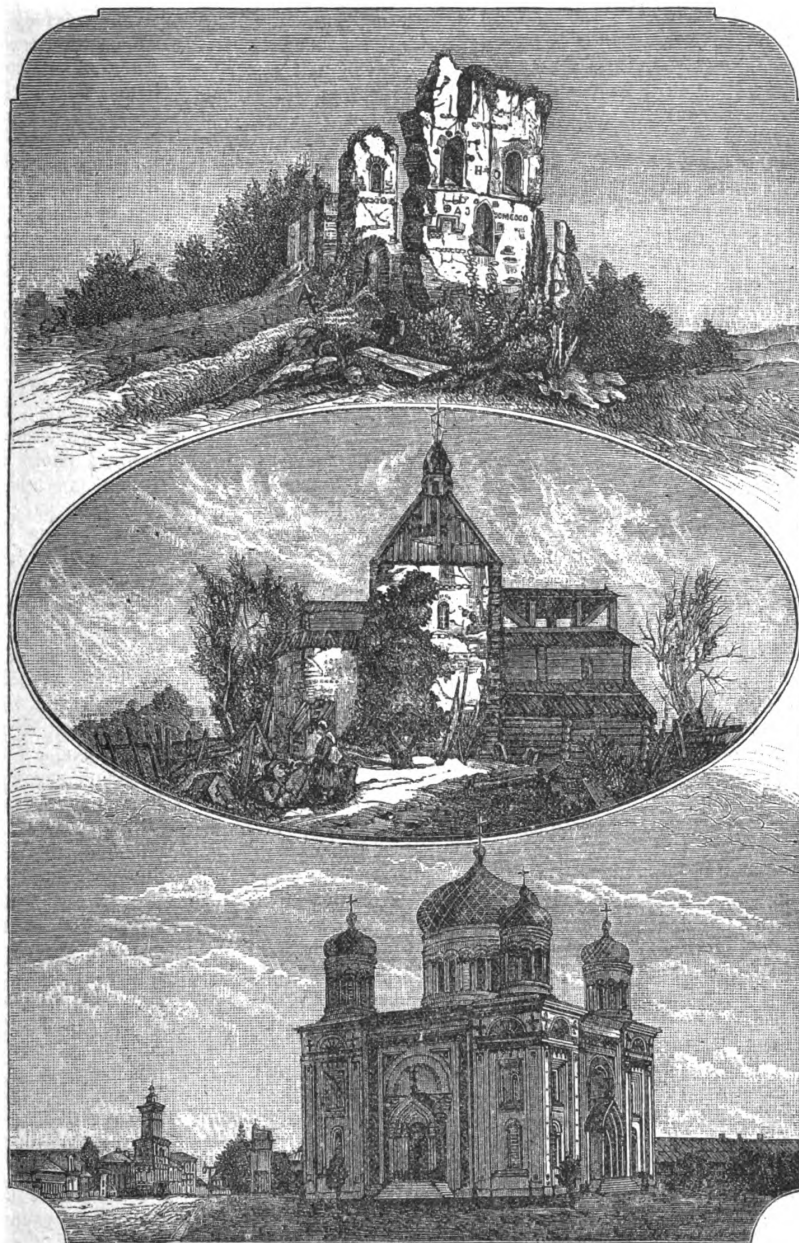
Закипіло у юнака серце, нудним йому здав ся той бенкет, холодом повіяло від усього розубраного та пишного панства, огида заворушилась в душі, і йому стало жалє своїх вигоханих жадає, своїх випещених по широких степах мрій, свого січового завзяття, своєї буйної волі...

Тепер він тихо-тихо їхав, попустивши повідь, і понуро мірковав над питанням, що далі чинити? Коли-б не цяцькований той шляхетський повин, — не зрадить вітчизни, коли-б не нестрачена ще надія оздоровити шляхетські думки народнім духом, то він би зараз... Але ісправді за що-ж він стоїть і щось нищити хоче? А вони, оті, що п'яничили ввчора, за віщо стоять за яке добро, за яке благо? На що вони привели у надрс

своїй родині сорок тисяч вовків сіроманців, сорок тисяч хи-
жаків лютих? В голові у його туманилось, а на серці тупа,
немигуча боліч розпаліяла ся зараз таким пекельним огнем,
такою нестерпною мукою, що йому здавалось, ніби його серце
гарячими кліщами рвуть на кавалки... і знову у тім пошар-

згук її голоса, не зникне ухмілка її сьміло-окреслених уст...
а от доля відірвала мене і незагінну рану на серці вчинила:
кому-ж на потребу та мука, кому-ж на ратунок офіра?

Надїхало до Корецького два улани з десятком Татар.
— Прилучені до пана хорунжого воєводою Чарнець-

Десятинна церков в Київї.

1) Розвалини храма, виставленого Володиміром; 2) церков, виставлена
Петром Могилою; 3) вид теперішній.

панім серці воскрес образ дорогої, тихої дівчини, і мріяв ваб-
ливими барвами...

— Де вона тепер, моя зірочка ясна, моя запашна кві-
точка? — маячили перед Корецьким думки: — Адже вона
єдина над моїм серцем цариця і ніколи, до віку, до суду,
у моїй душі не згасне світ очей її, не змовкне сріблестий

ким, — пояснили шляхтичі.

Корецький здригнувся. Пасмо думок його обірвала тяж-
ка, огидлива дійсність. Він підібрав повідде, торкнув остро-
гами коня і покрикнув:

— За мною, панове!

.

ЧОРТОВА СКАЛА.

КАЗКА.

Присвята Орисі Ш.

У темну ніч на Чортовій скалі
Сидів старий Антипко бородатий
І на сича дивився на гилі,
Що против нього сів на бук кріслатий.
Дивився хвилю, поки злість прийшла.
Тоді він кинувся, наче птах крилатий,
І кігтем учепився его крила;
Схопив сича, вдушив, у пропасть кинув,
Зубами цокнув, аж луна пішла,
І знову на скаду проклятий злинув.
Деся лилик понад ним зашелестів —
І він в руках Антипка зараз згинув,
Без крил у пропасть мертвий полетів;
За ним ще камінь скорий покотився.
Так чорт старий показував свій гнів.

Іще за дня він дуже розізлився:
Сидів він мовчки у своїй норі,
В темноті куняв, сьвітом не журився,
Аж ту нараз почув геть на горі
Понад собою голосну розмову.
Було весело, гарно на дворі
І сонце зогрівало всю діброву.
Антипко у щелині сів тісній,
Поглянув — і дівчину чорноброву
Побачив там і молодця при ній.
Вона так щебетала, як пташина,
А він в задумі поринав сумній.
„Оттак, Степане — мовила дівчина —
Твоєю буду, тільки ти добуєш,
Коли ти справді лицарський хлопчина,
Мені тих скарбів, що в печері суть
У тій скалі, що так дуднить під нами.
Чорти тих скарбів вічно стережуть.
Ото-ж ти побори ся із чортами,
Возьми у них багатство їх страшне,
Мені віддай се власними руками,
А я тоді повірю, що мене
Кохави ти і гинеш все за мною,
Ти раю мій, ти сонечко яснє“.
А хлопець похитав лиш головою:
„Ти знаєш — каже — як тебе люблю;
Не налякаєш ти мене борбою,
Для тебе я усе-усе зроблю
І знід землі тобі всього добуду,
Нехай і душу власну погублю!
Ти хочеш скарбів? Я їх мати буду
І зложу їх тобі у ніг твоїх;
Я не алякаю ся тяжкого труда,
Коби я тільки працювати міг
Для тебе, лиш для тебе все, кохана,
А ти мене кохала більше всіх“.

Се діялось на весну дуже зрана
І до закоханих сих молодят
Всімїхала ся уся краса весняна.
І не звенів так гамір пташенят,
Як сі слова вродливого молодого.
Бажав він любці скарбів і палат,
Собі-ж він не бажав з того нічого.
Для неї все зробити він хотів,
Щоби кохала лиш его одного.
Антипко слухав пильно тих їх слів
І усміхався, злобний і проворний;
А далі взяв его на хлопця гнів:
Бач, думав він, який удався моторний,
Гада розбиту мій захист камінний,
Гадає, що відвічний камінь чорний —
Пісочок до забави для дітей.

Ого! небоже, кинув я сі скали
Не для пустої іграшки людей..
Не втнеш, дитинко! Вже ту трібували
Добутись до печери не такі,
Вік шпортали в скалі і повмирили.
Тай для кого-ж то труди так тяжкі?
Для любки?! Ну, пильнуйся, мій небоже,
Щоб не пошила любка в дураки!..

Гадав собі Антипко, що се може
Оттак собі закоханий повів,
Щоби его дівча кохало гоже,
А тимчасом ще вечір не наспів,
Прийшов Степан, скалу як слід оглянув,
Поважно обійшов з усіх боків,
На верх заліз і при щелині станув,
Що чорт є в ополі розколов.
З кишені виняв цвїт, що вже зів'янув,
Поцілував, сховав на серце знов
І каже: „Завтра вже зачну роботу“ —
Та радий зі скали у низ зійшов.
Антипко чув се і в нічну темноту
З печери виліз, на вершечку сів
І зажурився. Тяжку він мав турботу:
В печері на старі літа собі сидів,
Відвик від криків, гамору і гуку,
Аж побратим якийсь туди завіз
Гму закоханих на довгу муку;
Бо вже-ж тепер засне лише в ночі,
А в день здуриє від тяжкого стукі.
Тому і мстився Антипко на сичи,
На лилику, малім нічнім петязі,
І довго думав, мовчки сядиши,
Дивуючись Степановій відвазі..

На другий день ще сонце не зійшло,
Антипко спав по тій нічній розвазі,
Аж чує — грим! в печері загуло
І він збудився; скочив у щелину,
Глядить: Степана лихо принесло!
Прийшов уже у досвітню годину,
Приніс гаки, лопати, джагани —
І став рубати камінь без упину.
Як приступив до чорної стіни, —
Аж іскри сипалися, а в діброві
Гуло від гуркоту і від луни.
Не легко приходилось Степанові
Рубати почорнілу ту стіну,
Та він не бдав про се; твердий у слові
Сьпівав собі і думку мав одну,
Одну лише: „Я скарбів сих добуду
І за велику працю і трудну
Дістану любку і щасливий буду!“
Лунала ся помаленьки скала,
А молодцеві від тяжкого труда
Котився капельками піт з чола.

Антипко лютий був; надувся суворо
І застогнав, печера загула:
„Стривай лишень, паничу, не так скоро
Добудешся до мене — я ту пан!
Минься охота і часу мине ся споро“.
Антипкові здавалось, що Степан
По днях кількох роботу всю покине,
Побачить, що слабій его джаган,
Зневірять ся і сяде, відпочине,
Подумає, що дармо працював
І відрече ся хитрої дівчини; —
А він кидати праці не гадав!

Минали скоро дні весні за днями,
А він чим далі більш охоти мав,
Своїми слабосилими руками
Валив домівку чортову страшну
Та бавився веселими дужками.
По днях кількох в опоку камінну
Заліз, немов червак сей ненажеру,
І стукав там невпинно об стіну.

Працює він і чує, що печера
Щораз то ближше нього вже дуднить.
Аж чує раз: ворона чорнопера
Тик зично десь на дереві кричить,
Мов заяця найшла собі мертвого.
А в камінному хіднику сичить
Безкоста гадина, повзе до нього
І за собою ящірки веде..
Він вибіг скоро з хідника страшного
На ясний день і дивиться ся: іде
Панок якийсь і пса собі провадить.
„Ну, каже, заким розібеш тверде
Камінь, любка иншого принадить.
Тепер для примхи дурить дурака.
А прийде час: вона тебе і зрадить.
Поглянь, яка у тебе вже рука:
Оден мозіль страшний, некуча рана..
Дівча — мотиль, а праця так важка“.
„Неправда, крикнув він, моя кохана
Тієї праці гідна — се-ж мій рай!
І серцем не така вона погана,
Як кажеш ти. Геть, сатано, щезай,
Бо джаганом убю — і ти охоти
Мені зневірою не відбрав!“
І шез панок і пса; оба як кроті
У землю впали; страх Степанів зник
І він вернув наново до роботи.

Працює тиждень, місяць: вже хідник
Зробився просторий, як яка пивниця.
Степан до тьми і сирости привик,
Рубає, довбає що дня, спішить ся,
Аж ось одного дня у хіднику
Він чує: краще знов зловіща птиця.
Взяв він підойму в руки переважку,
Стіну ударив, слухає, що чути:
Вже не дуднить вона, як спочатку,
Печера десь далеко мусить бути,
Хідник їти повинен не туди..
Зітхнув Степан і виліз відпочинув,
Усів на камінь, думає: біда!
А на дворі смеркалось, вечеріло
І пташка вже верталась до гнізда.
Степан задумався; утомилося тіло,
На ум лягли зневіра, сум і страх,
І серце з туги занивало, мліло.
Мій Боже, він молився на вколїшках,
Подай мені страшну, нелюдську силу,
Щоб молот блискав громом у руках
І я здобув собі дівчину милу.
Коли-ж мені не суджена вона,
Возьми моє житє і кинь в могилу!

І він заснув. Настала ніч яснє,
На небі засіяли місяць, зорі
І налягла діброву тишина.
Бренять тихенько комарі в просторі
І низом тягнє дедоть залашний,
Герою-ж лилики кружляють скорі.
І сниться ся Степанові сон страшний:

Немов сидить він на якійсь забаві,
В кімнатах ясно, воздух аж душний,
Музики грають танці величаві,
А з милою його все ходить тхось.
Та тихо шепче їй слова ласкаві.
Паняч якийсь! Єму у сні здалось,
Що любка говорила так про нього:
„Раз, каже, от недавно довелось
Мені пізнати хлопця молодого,
Такого чудного, що просто сьміх!

Він гарний був, не мав і серця злого,
Та тільки — ну, та обмавляти гріх...
Казала скарбів я єму шукати
В скалі і він прирік добути їх.
Я, каже, буду тяжко працювати,
Лиш ти люби мене, значить ся: я!
І чую, не вертає вже до хати
Щось другий місяць, тільки там що дня
Лама каміне — от як піддурила,
Бо він мені не пара, не рівня“...

Як се почув Степан у сні, що мила
Так радо відрекласть его тепер,
Така розпука серце оповила
Гадюкою, що він трохи не вмер;
Хотів кричати, голосу не стало...
Нараз збудивсь і очі як протер,
Отямив ся — і ще часу чимало
Прошло, нім він думки зібрав свої...

[Конець буде].

І сподівається ся вона що дня.

Оповідання Ів. Спілки.

Тільки що перейшов дрібний але густий осінній дощик.
У великому місті Х. скрізь по вулицях: і там, де їздили, і там,
де ходили люди, стояли калюжі води. Було холодно, бо вітерець
подирав з московського краю, з гори, як кажуть, деякі люди.
Кожен, хто виходив з дому на вулицю, одягав ся в теплу
одагу, а на вулиці ще дужче кутав ся. Але-ж багато можна
було стріти людей одягнених і в літню одагу, раз через те,
що завжди по великих містах чи городах знаходиться ся ба-
гато бідних людей, що не мають спроможности купити собі
завчасу теплу одягу, а вдруге через те, що так несподівано
захопив холод. Ніхто не ждав, щоб після таких теплих соняш-
них днів у протязі цілого місяця, відразу зробив ся такий
холод та ще з дощем. Люди, обіходячи калюжі з водою і вespі-
шавучи кожен по своєму ділові, штовхали один другого.

У такий день по великій вулиці, що просто тягнеть ся
до стації, швидко йшла одна жінка. Вона була одягнена
в літне жіноцьке пальто, зпід котрого визирала холодна митка-
лева сукня; голова її накрита була легенькою кашміровою
густкою. Вона не кутала ся, як інші, не звертала уваги ні
на холод, ні на людей, що так густо стрівали ся їй; вона
навіть нерозумно попадала ногами в калюжі. Одного разу вона
прокинулася і впала, але чоловік, що як раз у цей час з нею
порівняв ся, ухопив її за руку і не дав їй упасти. Така бай-
душність до всього, що було навколо, дивовала стрічних лю-
дей. Інші дивили ся на неї, як на божевільну, другі покла-
дали, що її зустріло яке небудь лихо. З стрічних, хто тільки
звертав увагу на її обличчя, бачив у йому якийсь острах і сум,
а в очах непевний огонь. Ось вона повернула в маленьку ву-
лицю, а потім ще раз повернула й опинилася як раз біля
стації. Миттю збігла вона по східцях, увійшла в стацію
і пішла просто до кімнати, де завжди пробував начальник
стації. Служка, що стояв тутечки-ж біля кімнати подивив ся
на неї і заступивши їй дорогу до дверей, грубо спитав:

— Чого тобі треба?

— Мені треба начальника...

— На що? — питав далі служка.

Але він не діждав ся відповіді, бо вона відіхнувши
його, раптом увійшла в кімнату.

Служка тільки міг сказати: — Божевільна! — і зачи-
нити двері, бо вона кинула їх так, навстач.

Увійшовши у кімнату, вона побачила кілька душ панів:
усі вони були в чорних сюртуках з білими блискучими гудзи-
ками, вона не знала до кого обернути ся. Один із їх, що дер-
жав у руці червоного картуза, маючи вийти з кімнати, спитав
у неї:

— Що вам треба?

— Мені треба бачити начальника стації, — якось по-
тапцем відмовила вона.

— Я начальник стації, — знов обізвав ся той же са-
мий: — що вам треба?

— Я прийшла спитати за свого чоловіка, чи його при-
везли, чи ні?

Начальник здивовано пав очі на жінку, силкуючись зро-
зуміти її, а далі позирнувши на панів, легенько усміхнувшись
і знов сказав:

— Я вас не розумію, про якого ви чоловіка питаєте...

— Про свого, що править на залізничі за кондуктора.
— А-а-а, так ваш чоловік кондуктор: як же його при-
звище?

— Василенко...

— Що-ж ви хочете знати?

— Він, бачите, їхав з тим саме поїздом, що його роз-
било, — казала Василенчиха, нетерпляче сподіваючись почути
відповідь. Її голос дріжав.

— Нічого ще я вам не можу сказати, бо відібрав тільки
такий телеграм, що машиністу і двох кондукторів убито, одного
важко поранено і більш нічого не знаю. Знаю тільки, що може
сьогодня увечері привезуть поранених.

На прикінці начальник додав:

— Більш я вам тепер нічого не можу сказати, приходьте
завтра! — і з останнім словом любязно вклонив ся жінці.

Але-ж вона стояла з замисленими очима і не виходила
з кімнати. Вона думала, що як прийде, так зараз і дізнаєть ся,
та не дізнаєть ся, а просто навіть побачить свого чоловіка:

— Ну, що-ж ви стоїте — я більш нічого не маю вам
вказати, — вже не так любязно промовив начальник і навіть
не вклонив ся їй.

Василенчиха зрозуміла, що їй тут нема що робити, вий-
шла з кімнати і пішла на дебаркадер сподівати ся поїзда.
„Може й зараз поїзд прийде, хіба начальник знає! А може
він мене обманює, не хоче правди сказати. Ну, та я дізнаюсь:
тутечки-ж єсть і кондуктори“.

На дебаркадері дійсно вона побачила трьох кондукторів
і спішно підійшла до їх. Вклонивши ся, вона обернула ся до
одного з своїм питанням:

— Чи ви не знаєте, дядечку, привезли поранених і по-
битих кондукторів біля Н-кої стації?

— Ні, а ось мабуть їх незабаром привезуть, — відка-
зав той.

— А про Василенка ви не чули? — допитувала ся жінка.

— А ви хіба його жінка? — спитав у неї другий кон-
дуктор.

— Еге...

— Ні, нічого не чули, — відказав за всіх перший.

— Вам краще піти до начальника — він запевне знає,
— промовив третій.

— Я вже була, але він мені сказав, що ще не приво-
зили і що може привезуть сьогодні пізно.

— Ну, то значить вам і нічого тут ждати — завтра
уранці прийдете, тоді може й побачите, — радив один із кон-
дукторів.

Слова „прийдете завтра уранці“ задля кондуктора не
мали ніякої ваги, тим то вони так легко й казали ся. Але-ж
навіпаки не легко, а зовсім важко було слухати їх Василен-
чихі. У неї від цих слів серце обкіпало крівою. І що буде
з нею до завтра? Чи переживе-ж вона і як переживе цю
ніч? Чи не розірветь ся у неї від страшного мучення її бідне
серце!

Вона спробувала ще у декого спитати, але-ж відібрала
ту-ж саму пораду і ту-ж саму відмову.

„Та що це вони змовили ся, чи що! Невже не хочуть
правди сказати? Ні, мабуть так не привезли, бо як би при-“

везли, то хто небудь же сказав би, а то ніхто не бачив, не знає... А може привезли та поклали в больницу — ні, я не хочу в больницу, я зараз же його візьму. Дорогий мій, коханий Василечку, чуєш, я тебе візьму до дому, зараз же візьму! Вони сховали тебе від мене: їм задрісно стало на наше тихе радісне життя. Ось я зараз же йду“.

З такими думками, з страшенно палаючими очима вона пішла до залізничної больницы, що була тутечки-ж недалеко стациї.

От же не збігло й годинки, як вона вже знов була на дебаркадері: вона ходила туди й сюди і виглядала поїзда,

над самим вухом, — примусив її згадати про своє маленьке хлопця.

„Боже! Може і мій вже прокинувся і плаче“, — подумала вона: „може їсти хоче або пити, а мене нема. Павлуно мій, золото моє, покинула тебе мамка, недобра вона“, — гадкою обертала ся вона до своєї дитини. „Треба швидче йти, бо я і так довго тут пробула і нічогоїсь не дізнала ся. Піду подивлю ся, що робить ся з моїм дорогим „кришталем“, нагодую, заколишу його і знов прийду сюди“.

Швидко пішла Василенчиха із стациї до дому. Деякі жандари, думаючи, що вона що небудь украла, кинули ся було

„Не сон-трава на могилі
В ночі процвітає, —

То дівчина з калиною
Плаче, розмовляє...“

„Калина“ Т. Шевченка.

[Рисував Гр. Коваленко].

того самого поїзда, що повинен привезти її дорогого коханого Василя і укуші з тим батька її маленького хлопчика, що тепер самого кинула вона дома. Вона заколихала його, йдучи на стацию.

Кільки годин поминуло вже з того часу, як Василенчиха пішла з дому. Вона підходила до кожного прибуваючого поїзду, чи то був пасажирний, чи товарний, але-ж не бачила того, кого їй треба було. Нею так опанувала думка про Василя, що вона на кілька годин забула навіть про те, що у неї дома зостав ся сам маленький Павлик. І тільки несподіваний крик якоїсь дитини на руках у жінки, крик, що залунав у неї

за нею, але другі спинили їх, кажучи:

— Це жінка кондуктора Василенка: вона сподівала ся, що привезуть її чоловіка.

І ті, несподівано для себе, обривали свої заміри ввіймати алодія.

А Василенчиха далеко вже була: вона такечки-ж швидко, як і на стацию, ішла до дому. Думка, що з дитиною може скоїти ся без неї що небудь недобре, тільки тепер з'явила ся їй цілком і ця думка переважила першу. Ця думка запанувала над нею, як і перша і знов острах з'явив ся у неї в очах. „Господи! Милосердий Боже, хоч би дома усе гаразд

було! Укрий, Ти, його, Пречиста Матір, від злої напасти! Не пусти, сьв. угодиче Миколає, скоїти ся чому небудь недоброму — він ще-ж тільки нарікаєть ся на сьвіт жити. Не карай мене, Боже, так тяжко — я-ж нічого нікому злого не задіяла. І за віщо так страждати!“

Так мислила Василенчиха дорогою і не чула ся як опинилася біля своєї квартири, біля своєї кімнати. Тут почула вона тихе ридання свого дорогого єдиного Павлуса. Раптом відчинила вона двері. Павлусь лежав в колісці і схлипував: видочок у його був дуже заплаканий і червоний, видно, що прокинувшись він почав плакати. Але не бачучи нікого, він почав дужче плакати і навіть кричати, от же і це йому не побило. Запевне він кричав доти, поки аж охрип, поки не стало вже у його голосу і тепер він тільки відхлипував ся. Як тільки мати стукнула дверима, Павлусь зараз же замовк і позирнув своїми червоними від сліз очима на двері: він побачив свою неньку і почав дужче плакати. В цьому плачу мати чула жаління, докір за те, що вона покинула його самого і її зробило ся ще важче, ще гірше, ніж тоді, як вона йшла по вулиці до дому.

Роздягнись на швидко, вона взяла його з коліски Павлуса і почала його цілувати.

— Рибонько моя, кришталіку мій дорогий, покинула тебе мамка... І, недобра яка вона! Покинула тебе самого і так довго не приходила, не бачила тебе... Моє дороге ластівятко, моє золото! А ти плакав, кликав мамку, а її нема, казала мати, цілючи то видочок, то рученята, та головку свого коханого єдинчика.

Павлусь від материнної ласки та поцілунків зовсім затих і почав усміхати ся до матері. Вона зараз же його нагодувала і знов почала з ім бавити ся, мов би бажала надолужити той час, що не бачила його, мов би хотіла закрити свій вчинок проти своєї коханої дитини.

— Голубятко моє, золото, ти сьмієш ся, радієш, що мамка з тобою, тепер тобі весело... Ох, ти моя надіє дорога, моя ти втіхо! — знов кохаючи матір почала цілувати свого коханого сина. А ну, давай, ладки...

Павлусь простяг свої малесенькі пухкі рученята до материних рук: вона взяла їх і почала потихеньку плескати в долоні, приказуючи: „Ладки, ладки, а де були? В бабки“ і т. д. Після кожного разу вона обцілювала його всього і шекотала помаленьку. Потім вона вигадувала що небудь инше: співала йому пісень, підкидувала його на руках угору. Такечки вона бавила ся з ім кілька годин, поки він знов не заснув.

Вже давно була ніч, коли мати обережно, щоб не розбудити свого коханого Павлуса, клала його на мягку теплу суху постіль, тільки що виготовлену руками палко кохаючої матері. Потім дістала легеньке покривало, бо в хаті було тепло і вкрила ім Павлуса. Накриваючи, вона злегка поцілувала його, поцілувала і замислилась.

„Як би гарно було, коли-б оце і твій татко був дома, — думала вона, дивлячись на свого нестунчика. Нічого-б я більш і не бажала. Та й на що! Його ще шаста треба було мені... Люди тисячі мають, та ціле своє життя спроневерівають ся, не зазнають і трішечки щастя; а ми живемо в згоді, один одного кохаєм, ще й маленьке єсть... Гм, живемо! Я думаю так, наче він... Що-ж наче? — злякала ся вона своєю думкою. Ні, цього не може, не може бути... І на віщо лягати мені такі негарні думки. Певно сатана хоче звести мене з розуму. Ні, не може цього бути: не кине мене, своєї „Віроньки“, мій коханий, мій дорогий лебедик; він дуже кохає мене, кохає свого сина, нашу надію. А Павлик росте, треба розуму навчати, а там і до школи віддати, щоб із його був чоловік... Хіба-ж я сама зможу це зробити? Хіба під силу мені м'яввій жінці! Куди я сама повернусь! Хто мене захоче слухати! Та й так сказати, у кожного свої турботи, свої клопоти. Правда, єсть люди, що поособили-б, коли-б мали змогу, але-ж вони і самі бідні, ще й самі вимагають посібки. А багаті — що багаті! Тим мало до нас турбаций, у тих пелька ненаситна: вони себе ніяк не можуть задовольнити... Гм, дурна я, дурна! Що-ж у мене рук нема, чи що! Чи може я хора — не адукаю робити! Я-ж таки умію шити, адже-ж, поки з ім побрала ся, заробляла я шматок хліба своїми власними руками...“

і збрала трішки грошенят. Чому-ж тепер не можна! А Павлусь? Хто-ж мене візьме з ім? А не знайду місця — й сама буду робити: відшукаю меншу й дешевшу квартиру і брати му роботу. Робила я гарно — ніхто не гудив моєї роботи, а звисно як гарно робити му, і давальці будуть... Та що це я збожеволіла, чи що! На віщо-ж я так думаю... Господи Милосерний Боже, зглянь ся ти на мене, зглянь ся ти на мого дорогого безвинного Павлуса, не посипроти нас!“

Сльози забреніли у неї в очах. Вона втерла їх хусткою і почала швиденько вдягати ся. Минуло кілька хвилин, як вона вже була одягнена; перехрестивши кілька разів свого дорогого Павлуса, вона виходячи з дверей, перехрестила й хату. Їй дуже хотіло ся поцілувати свого маленького, але-ж думка, що цим вона може збудити його, спинила її. А тут треба швидче йти: „Може там уже його привезли, може він лежить, шукає очима мене, а мене нема. І що він подумає про мене! Скаже: „От як вона мене кохає!“ Ні, цього він не поміслить. бо він гарний, добрий, він знає, що не сама я дома, що єсть у нас біля кого походити, з ким побалакати, кого поцілувати.“

З такими думками Василенчиха не йшла, а просто летіла на станцію. Тепер, хоч і сьвітили газові ліхтарі, було не так видно, як у день і вона частійш спотикала ся. На вулиці разів зо два чіпали її якісь пройдисьвіти, бахури, але вона не звертала на їх уваги і ще швидче бігла, думаючи тільки. „Які негарні люди! Та тепер нестрашно, бо ще багато ходять людей. От і велике місто, а порядку нема ніякого. Правда, де-ж більше усякої капости, нечисти, як не в місті!“ І вона згадала своє село, де народила ся і росла. Несамохіть порівняння міста з селом лізли їй у голову. „У селі цього не може бути: там тебе ніхто не зачепить з такими поганими думками, хіба тільки який цуник вискочить з двору та й той зараз же сховаєть ся, як побачить, що ти йдеш, просто по вулиці. Там і хати не замикаєш, хіба тільки засунеш засувом, щоб цуник не вліз та й іди собі на цілий день, а тут і ступня не можна зробити, щоб не замкнути хату. Коли-б тільки кинути відімкнуту кімнату хоч би на яку годину чи на дві, певно нічого-б не зостало ся у ній. І скільки тутечки тих злодіїв, стільки тих поганих людей, що своїми вчинками поганіше від самої недоброї звірюки.“

Згадавши про село, Василенчиха згадала і про свої дитинячі дїта: все її життя на селі з'явило ся у неї в голові, мов на долоні. Згадки її тоді тільки обірали ся, коли вона вже була недалечко стації, коли на неї загукав один і другий візник, щоб вона постерегла ся.

Знов вона такечки-ж швидко, як і вперше, не увійшла, а просто вбігла у станцію і знов пішла до начальника. Начальник аж розсердив ся, коли онять побачив Василенчиху.

— Ну, що ви ходите тут — тільки мішаєте. Хіба у нас тільки й діла, щоб слідувати за вашими чоловіками та давати вам відповідь? Ми тут не задля цього служимо — грімав начальник, але, мов би схаменувшись, трохи м'якше додав:

— У нас і без цього багато усякого діла. Проте-ж я відібрав новий телеграм, — зовсім уже несподівано задія Василенчихи промовив начальник: — де про вашого чоловіка пишуть, що він убитий. Ось той телеграм і я його вам прочитаю.

Василенчиха відразу зблідла, зробила ся біла мов крейда і захитала ся, очі у неї відразу погасли, руки повисли.

— Не може бути, — прошепотіла вона якимсь задавленим голосом після читання телеграму.

Начальник, почувши її слова усміхнувшись було, але, глянувши на неї, усмішка його зараз же зникла з лица. І в його, що звик гордо поводити ся з своїми підчиненими, що не звертав уваги на чуже лихо, заворушила ся десь глибоко в душі жалість до бідної удови.

— Ви маєте право прохати, щоб вам заплатили чи то відразу, чи помісячно, поки ви вийдете вдруге заміж. А діти єсть у вас? — обернувшись він до неї з питанням.

— Не може бути, не може бути, — шепотіла вона, не розуміючи і навіть не чуючи його питання. Вона гнала від себе думку, що її чоловік убитий, вона не хотіла цьому вірити.

— А де-ж він? — спитала вона.

— Хто?

— Мій чоловік.

— Запевне заховали там, де трапило ся нещастє: не будуть же мертвих возити за кільки сот верстов.

— Як не будуть?! Значить його не привезуть, значить я вже його більш не побачу... Бо-о-же-ж мій! — якось раптово скрикнула вона, сплеснула в долоні, заломила руки, що аж хруснули пальці, заридала і повалила ся відразу на поміст. Вона упала крижеш. Начальник хотів було її піддержати, але не встиг до неї підскочити. Він зараз же покликав свого служку і авелів підняти і посадовити її поки на канапі, а сам налив у стакан холодної води і підіс до міцно стулених її уст. Очі її були закриті і вона ледве дихала.

— Пийте воду, вам легше буде, — заохочував начальник Василенчиху, але їй було байдуже до води.

Тоді він почав бризкати їй на обличчя холодною водою і Василенчиха трохи згодом відкрила очі і виявила більше руху.

— Її треба відвезти у больницю, — голосно промовив начальник до служки, що стояв тутечки біля Василенчихи.

— Зараз же поклич Семена і вдвох винесете на візок.

— У больницю?! — мов би прокинувшись від сніання, скрикнула жінка. — Ха-ха-ха! — несподівано зареготала ся вона і дуже неприємно подивила ся на начальника.

А в його від її реготу пішов мороз поза шкурою. „Вона збожеволіла“, майнуло у його в голові. „Хоч би її швидше відсіля винесло“, думав начальник: „і на віщо я їй сказав! Думало ся бач швидше від неї відчепити ся, а воно гірш наробив... І де той чорт Микита дів ся — ні Микити, ні Семена“.

Але Василенчиха не дожидала ся служок: вона зараз же, як почула слово больниці і як виїшов служка кликати другого, і сама подала ся з начальникової кімнати на дебаркадер.

Тут вона знов почала розпитувати у стрічних кондукторів про свого чоловіка: вона їм, як своїм людям, більш вірила. Але те, що було писане у другому телеграмови, у стації знали вже всі; знали й кондуктора, хто був убитий, а хто поранений, кого з їхніх товаришів привезуть, а кого вони вже більш не побачуть. Опріч того Василенчиха стріла двох кондукторів, що, ідучи з своїм поїздом, обминули розбитий, вони навіть бачили поранених і побитих.

Коли вона почула таку-ж саму звістку і від кондукторів, знов заломила руки, промовивши:

— Бо-о-о-же-ж мій!...

Погляд у неї, що після вихіду з начальникової кімнати було засвітив ся огнем надії, унять погас, вид зробив ся хоррий, руки виїшли, мов які цурпалки: вона не знала, що з собою робити, куди дівати ся. Вона вже нічого ні в кого не питала, тільки казала мов би до кого з докором:

— На що-ж ви у мене його відняли! Щастє вам моє задріло чи що! Боже-ж мій, а-ж його більш не побачу...

Люди, що стояли тутечки біля неї, не мали змоги слухати її без болю в серці і відходили від неї. Вона дивила ся на всіх однаковим погаслим поглядом. Вона не звертала ніякої уваги на те, що інші відходили від неї, другі цікаві наближали ся, слухали, дивили ся на ню, балакали про неї голосно і йшли собі геть. Кільки хвилин вона простояла мовчки, на її виду було видко, що вона сидкувала ся щось зрозуміти. Нарешті вона, несподівано задля своїх послухачів і поглядачів, промовила:

— Брешете ви всі! Не вірю я вам! Це ви хочете відняти у мене його! Ні, зроду-віку цього не буде! Не попушу я його вам... А-а-а, я розумію — вам щастє моє задріло, хочете його відняти, — ні, не буде, не буде цього! — казала Василенчиха, дуже твердо натискуючи на слові „не буде“. Погляд у неї був тепер дуже гострий і неприємний задля зібраних ся біля неї людей. — Я поїду, поїду до його, я знайду його, не заховате від мене; зараз же сяду на перший поїзд і поїду.

В цю хвилину підходив поїзд: паровик пихкав помалу, так наче товстий гладкий чоловік, якому доводить ся йти на гору. Василенчиха кинулась було к поїзду, але два якихсь чоловіка, що стояли найближче до неї, схопили її за руки.

— Стійте, це не ваш поїзд, це поїзд піде у супротивну сторону, вам не сюди треба йти, вказував рукою чоловік,

а он куди, той поїзд, що ви з їм поїдете, ще нешвидко піде. Вам треба поки спочити, — промовив другий: — ходіте у стацію.

В обох чоловіків чути було у голосі щирість, ласкавість; їхні очі виявляли добрість, вадко було, що вони переняли ся її лихом і хочуть їй як небудь пособити.

„Не мерзнути-ж їй тут на холоді, та хоч би й тепло було, то й тоді не можна її так кинути, бо їй недовго попасти під поїзд. Треба відвезти її до дому“. Такі думки проминули атого що в обох чоловіків, що увели її у стацію. Їхня щирість і ласкавість задоврили її.

Дізнавшись, на якій вулиці і в чийому будинкові її кватирка, вони відвезли Василенчиху просто до неї на квартиру.

Начальник стації більше уже не турбував ся за Василенчиху, ні, краще за себе: він був дуже радий, що вона сама подала ся з його кімнати.

* * *

На другий день Василенчиха знов, тільки не сама, а з своїм дорогим Павлусем, — вона вже тепер бояла ся його покинути, — ходила по дебаркадеру, сподіваючись, що з яким небудь поїздом приїде її чоловік.

— Цить моя рибонько, цить моє золото! — колихала вона на руках свого хлопчика, що наляканий страшенно здоровими жандарами, плакав, ховаючи у пазуху свій маленький мокрий від сліз видочок.

Поїзд приходив, люди вставали, метушили ся; у неї очі засьвічували ся огнем надії; вона пильно переглядала кожного і не знаходила „свого“. Тоді вона розпитувала кондукторів, що прибували з тим поїздом, але не дізнавши ся від їх нічого, вона відходила, сідала на ослоні і знов сподівала ся нового поїзду. Пізно вже смерком сумна вона вертала ся до дому. Але другого дня вона знов на стації і знов виглядає, розпитує, сподіває ся. На її обличчі нема уже усмішки, воно бліде-бліде, губи сині, щоки позападали; тільки як приходить поїзд, очі її світять ся якоюсь надією, але не на довго, поки люди вештають ся, а там знов гаснуть...

І ходить вона що дня на стацію, сподіває ся свого дорогого Василечка....

Осінні пісні.

I.

Дубовим листем новита
Старая гуся лежала —
В ней голосниці розбита
І струна хора мовчала.

Гей! — кличе май легкокрилий:
Встань гусле! пташка співлає —
А гуслі сьвіт вже не мийлий,
Холод за серце стискає.

Гей! — кличе слава блискуча:
Заграй, як вперше нам гралась! —
Даремно... струна гримуча
Либонь у неї прорвалась.

Гей! — кличе пімста і кає:
До бою, гусле, до бою!
Твій нарід в ярма випрягають —
І гуся зойкнула з болю.

Надходить ангел любові
Зросив ї серця слезою...
Й ожили струни — здорові
І ллють ся пісні рікою.

К. Устиянович.

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Нові поетичні твори С. Руданського.

— [Далі]. —

56.

Не вчорашній.

Веє в місто мужик сіно,
Якось проти сьвята,
Та й годує в капелюсі
Малі пташенята...
Але їде пан багатий,
До костьолу знати,
Та вже в них натура мабуть,
Щоб покенкувати...
Їде звольна, та й питає:
„Co wiesz, ¹⁾ Іване?“
Мужик пану поклонився:
— А що-ж? Дрова, пане!...
„Liesz, galganie! wiesziesz siano! ²⁾“
— То-ж пан самі знають,
Що се сіно, а не дрова,
На що-ж пан питають?
Закусив пан товсті губи:
„Z jakiej wsi?“ ³⁾ — питає...
Мужик підняв шицачинята,
Та й відповідає:
— Всі не всі, вельможний пане,
Старі повтікали...
Молоді лиш половнив я,
Бо ще не літали!...
„Kto najstarszy u was we wsi?“ ⁴⁾
— Баба Терпелиха:
Пережила стара баба
Всіх дітів до лиха!...
„Galgan jesteś! Kto was bije?“ ⁵⁾

¹⁾ Що везеш?

²⁾ Брешеш, ледащо, везеш сіно!

³⁾ З якого села?

⁴⁾ Хто вайстарший у вас в селі?

⁵⁾ Ледащо ти! Хто вас б'є?

— А хто-ж? Бугай, пане!
То так і бе на пропате
Кого лиш достане!...
Хтів пан чогось допитати,
Та й не допитався!
„Co z galganem! ruszaj prędzej!“ ⁶⁾
І в перед погнав ся...
Привіз в місто мужик сіно...
Продав його зраня...
Купив собі добру миску
Драглів на сидання.
І сидить собі на возі,
Драглі ушлітає...
Аж той самий пан надходить,
Та його й питає:
„Czy nie słyhać do sprzedania
Owsa tu, Іване?“ ⁷⁾
Мужик встав, кругом обніхав...
— Ні, не чути, пане!
І сів знову на драбині,
Драглі ушлітає...
„Czy ty, chłopie, nie wczorajszy?“ ⁸⁾
Пан його питає...
— Де вам, пане, я вчорашній!
Гляньте на всі боки...
То міні вже отсе буде
Трицять і два роки! (1857).

57.

Ой питоньки, питоньки!

Лежить дітич на постелі
Як барито грубий...

⁶⁾ Що з ледащом балакати! рушай швидче!

⁷⁾ Чи не чути віска на продаж?

⁸⁾ Чи ти, хлопе, не вчорашній?

Його льокай сухощавий
Заснув коло груби...
Заснув льокай коло груби,
Води не напив ся...
Як захтілось йому пити, —
Бідний пробудив ся...
„Ой питоньки, ой питоньки!“
Зачав промовляти,
Та лінується ся псяюха
За водою встати...
Аж тут дітич із постелі:
„Podaj wody, Janie!“
Льокай раптом ісхопив ся
„Зараз, каже, пане!...“
Дав пану води шклянку:
„Проме, ясний пане!...“
— To dla ciebie! — пан говорить,
Napij się, galganie! (1858).

58.

Що кого болить.

Плачуть діти коло тіла:
„Мати-ж наша, мати!
А хто-ж тепер нас без тебе
Буде годувати?
Хто нас буде голубити,
Доглядати в дома?...“
Мужик стоїть, підіпер ся,
Хлипає сірома!...
„З ким же татко будув спати?...“
Він аж похилив ся:
„Але-ж, але-ж, мої дітки!...“
І слізьми залив ся... (1858).

[Далі буде].

ПО УКРАЇНІ.

II.

В ДАХНІВЦІ.

ЕТНОГРАФІЧНІ І ЕКОНОМІЧНІ НАРИСИ З ЛІТНІХ ЗАМІТКОК О. Я. КОНИСЬКОГО.

— [Далі]. —

Сторона економічна чимало сприяла ростичі Сергія з жінкою. Ще в рр. 60-их пішов він на заробітки до Одеси. За чотири роки заробив 300 р. Половину їх переслав жінці. „Сподівався, що вона їх до пуття доведе, а вона... Ниче в воду канули ті гроші. Взяло мене за серце!.. Ох, як ще взяло!... Гляньте ся! Молодиці літ під сорок, а вона з безвусим хлопцем гайсає! Ну, кажу я тоді до неї: коли ти так, так і я-ж так! Взяв, та з добрими людьми і свою половину 150 кар. і пропив... Під люстрацію, як наділяли людям землю, хотіли і міні надіти дати... Не взяв я, на що вона міні, одинокому в сьвітї!.. Міні не треба, а мойї... Варці... не хочу щоб давали; нехай вона хоч з голоду здохне. Та не здихає клята...“

— З чого-ж ви, діду, живете?

— За вірну мою службу Богу і государю — дають міні пенсії що місяця три карб. З мене сього й досить.

— Що-ж ви робите?

— Нічого! Богу молю ся, да душу спасаю. Усе моє лихо ні від кого, як від Бога. Він сьвятий наслав на мене отаку жінку — Гасида!... Їго сила, Їго й воля, а чоловік нічого не вдіє... Хоч як чоловік нехай працює, хоч як нехай пильнує, хоч який нехай добрий буде, а захоче Бог, то й на-
ше на його і кривду, і злидні і ворогів... і нічим чоловік не спекасть ся їх; треба одно тільки: молити ся Богови, дя-

ковати його за його сьвяту волю да дбати о спасенні душі, а все мирське залишити. Отак я й чиню...

— Але, дідусю, не завадить нам по чарці?

— Чого воно завадить! Ще здорове покріпить.

Випили. Дід ще більш ганьбить жінку.

Після другої, — питаю ся я:

— Чого, діду, так Дахнівка зубожіла?

— Да ні з чого-ж більш, як з того самого, що Дахнівці вельми прогрішили, зледащили. Бога забули, з дияволом сприятелили ся, старіших людей не шанують. Заповіді сьвяті знехтовали: забули „Чти отця твоего, не прелюби, не укради, не лжесвідѣтельствуй!“ Еге! У нас за три карбованці — хто хоче і яку хоче присягу прийме... От Бог і карає і карати ме ще цілих сотню і сім літ, а через 107 літ буде страшний суд. Спершу Бог спустить з неба Еноха, потім Ілію, потім ще когось третього, — хоч Мойсіа, хоч Івана Бого- слова. От вони собі у трьох іти муть на „восток“, а анти-христ на „запад“. А коли подоходять до краю сьвіта, тоді зараз Ісус Христос спустить ся з неба в Єрусалимі над своїм гробом і почне творити страшний суд... „з'яло страшний і ужасний“. У Бога може і є думка укоротити час, прискорити страшний суд, а щоб протягти його хоч трохи за 107 літ, дак сього і єму не можна. Призначено миру стояти від Рождества во плоті Господа і Спасителя нашого Ісуса Христа 2.900

літ, — так тому й бути. Тут і Божої сили край, далі сього краю і вона нічого не вдіє. Ознакою, що антихрист вже прийшов, є штунда...

— Тривайте, діду, — перебив я, наливаючи третю. — В Дахнівці штунди нема?

— Якого біса вона тут візьметься! Тут і без неї сама розпуста.

— Значить, діду, в Дахнівці антихриста ще не було? Не приходив?

— А вже-ж ще не приходив; а по Чигиринщині вже блував... Отак смугло за Синюхи, поза Тясмин, відьми він син перейшов — як би вам так лінію провести?... Ну, от як ота залізниця, що з Знаменки через Фастів!... Пройшов собака і скрізь де йшов, штунду заводив. От чому й нема гріха штунду нівечити... штундові діти антихриста... От і моя... жінка, я певен помазала ся штундою; а може вона і з самим антихристом злігала ся!... У, клята у неї душа.

— Я, діду, гаразд не тямлю, що то таке штунда?

— Дай, Боже, щоб ви й до віку сього не тямляли! Кажу-ж вам: то діти антихристові, слуги і ангели его, іже придоша уготовати пути єму?

— Антихристові?

— А вже-ж ні якому бісу, як єму.

— Ви-ж кажете, що він перед веде; а штунда вже після його заводить ся?

— Іти не він, собака, і вдруге... Та, звісно, сам скрізь не встигне, нехай хоч розірветь ся, дак не встигне... Самого нашого царства єму не перейти з краю до краю; а є-ж ще й інші царства, опріч нашого; треба єму й туди носа показати: он, є ще і Німець, є і Француз... Тамтін він, що самому єму не сила управити ся: трудно одному проти тих трьох: Еноха, Іллі і Мойсея; от він штундових замість себе і прел... Дух би з його виперло... Отсе-ж до сего то воно й сказано: „уготовати пути єму“.

Дід Опанас про причини убожества і всякого іншого лиха ось якої думки. Опанас чоловік неписьменний, а страх як любить слухати книжки. „Як був я, каже він, при достатках, скоро трапиться ся книжка — зараз куплю; покличу якого хлопця, щоб вміє читати, гостинця єму дам; він читає, а я слухаю“. Дід Опанас признає, що тепер на землі і на ліс стало вельми сутяжно, але-ж не через те тільки село підупало і зубожіло. „Людам, каже, і тоді було погано і тепер погано; тільки що тоді в одному було паскудно, а тепер в другому; одно на одно міняється, а те-ж, да на те й виходить. Воно правда — колись землі було в волю, так за те-ж і подушного було в пору. А вже що робити було і Господи! Та все не на себе, все на других: на посесора, на комісара, на оконома, на пона і чорти его знають, на кого не робили. Тепер і роботи такої нема і подушного нема... Тільки й дбати, що на дитий... От же робили на себе, а нічого не заробили. Відійють люди по саме тімя!... Все кажуть: „Землі нема“... Земля таке діло, що без неї чоловік все одно, що бжол на морі: нігде пристісти, нічого з'їсти. Знов же й те: земля тому родить, хто їй догодить. Землі нашим людям бракує, се правда; земля у нас не вельми родюча; зпід віковної цілини і то за 5—6 літ виявляє, гноїти її треба; а наші люди — не геть то до того беруть ся; облінили ся, та й нічим гаразд гноїти; скоту на половину позбули ся, що з чуми, а що таки з дурної голови; до коний більш взяли ся, а кінський гній хліба не дасть; товарячого треба. На ліс у нас, і Боже мій, як строго стало... От через се і пасіки у нас звели ся: колись було, ще за моєї пам'яті, — через двір, та й пасіка, а тепер що! На ціле село — шість тільки, та й то абі-які: у Бичка, у Синьогуба, у Верхочуба, у Яценка, та в Солоденка, ще в когось шеста. Пасіка — велике діло! Старі пани, хоч і Ляхи були, а на пасіку клали увагу, пасічників хвалили. Кажуть було: „Се для Бога робота!“ А тепер лісники-козакі з більшого не пускають в ліс. Заплати, кажуть, за місце під пасіку [1/4 десятини] 11 руб., та й ставай. „Пасіка, кажуть, не то що худоба; а все одно що тютюн, що горілка, собі-б то на втіху тільки; ну, ти за втіху і плати“... Чумаковали колись наші люди... З чумацтва — славний заробіток бур... От же я показала ся ота капосна ма-

шина, дак усе й забрала... Як свиснув паровик той анахтемський, усе й пішло у нас до гори ногами! Машина і возить, і пиляє, і рубає, і жне, і косить і молотить; нігде ні в чому не дав вона людям заробити... Та й люди не ті вже стали, зледащили, розволочили ся, велюгають коло своєї роботи, наче на павщині: аби день до вечера...

— Землі мало, землі нам бракує; на ліс вельми строго стало, — каже й старе й мале в Дахнівці і всі в головах свого убожества і всего лиха становлять отсю причину. В горі я вже казав, що Дахнівцям наділено під оселі і горіди 178 десятин землі; під поле 615; під сіножати 94, да під вигін і випас 26 десятин. Треба вказати, що наділи не однакові: найбільший 16 і 17 десятин; найменший 3 десят. на двір. Вже-ж будемо казати, що зпід поля, да зпід сіножати кожна десятина найменш дасть 12 руб. річно; то й вийде 8 1/2 тисяч карб. Але-ж Дахнівцям треба заплатити річно податків викупних за землю 1.072 р., земельних 473 р., да мирських усяких там не менш 500 р. От значить отсі 2.045 карбованців і треба пикинути з тих 8 1/2 тисячів. Тоді на кожную людину велику й малу лишилось би по п'ять карбованців, з їх от треба і прохарчувати ся, і обути ся, і зодягти ся. Вже-ж хоч який мізерний у дахнівської маси бюджет на прожиток, — а з 5 карб. не проживе. Візьмемо родину пересічно з 5 осіб: нехай на всіх їх — треба хоч дві пари чобіт, хоч дві кожуханки, 10 сорочок і т. д., то й побачимо, що на саму одіж 30 карб. не стане... А треба-ж їсти і пити!... Треба значить шукати заробітку; де-ж поза Дахнівою. Яка сила Дахнівців ходить на заробітки — знати з того, що позаторік (1892) вони взяли з волости 797 паспортів: 333 на рік, 200 на пів року і 164 на 1—4 місяці. — Інчі ходять на заробітки, — білш того, що грабаровати, — геть далеко ходять на Кубань, до Каспійського моря і т. ін. Грабар, коли він не п'яний, може принести до дому з заробітків 100—120 р. Але на таку роботу не багачко йде, бо „і далекий світ і робота тяжка“. Пересічно треба брати чистого заробітку на годовий паспорт 60 рублів. Коли замість отих ріжнотамітних 797 паспортів, візьмемо 450 річних [тут помилки не буде], то й побачимо, що Дахнівці на стороні де-ж заробляють 27.000 руб. Тепер додамо до заробітків — добутки з дачників. За самі „дачі“ [дошки й хатки] Дахнівці добудуть з приїзжих за літо 3.000 руб. З того, що проживуть з своєї кишені дачники, в кишеню Дахнівців перепадє щось за курп, за молоко, масло, яйця, за городину, услугу і т. д., і т. д. Отсе „щось“ по моему рахунку буде не менш 6—7 тисячів карб. Ото-ж маємо гуртову суму доходу Дахнівців, опріч доходу з землі 36.000 р. Пересічно на кожную дахнівську „дшу“ припадає більш 27 р. На родину значить 135 + 30 = 165 карбованців. За такі гроші на селі можна жити геть-геть ліпше, ніж живе дахнівська маса. Але-ж зауважмо, що опріч певної і занадто густої темноти, опріч шинку, лінощів і недбалства, згуртована нами цифра доходу — єсть пересічна. Усякі пересічні вкладки істнують лишень в думці, да на папері, а життя дійсне їх не відає. Життя реальне знає тільки мінімум і максимум. Бачимо ми, що в Дахнівці мінімум доходу з землі починаєть ся з безземельності: таких безземельних 22 двори; бачимо максимум наділу 16—17 десятин... Бачимо на пр., що Брикля або Гаращенко беруть в літо з дачників за свою халупчину 5—10 карб.; а самі перебирають ся те-ж „на дачу“ — у хлів. Онищенко бере вже 60 руб., а Лисенко цілих 150... Вагалі з наймання дач і інчим чином з дачників користуєть ся меншість Дахнівців; тільки ті, чий оселі під самим лісом, або недалеко від його. До того-ж за останні два-три роки ціни на дачі і на харчові продукти подешевшали в Дахнівці; се з того часу, як квіська адміністрація з ініціативи черкаської, заборонила жидам літовати в Дахнівці. „То було, хвалили ся міні Дахнівці, як навалить до нас на літо жидова, дак така нам лахва,*] що просто й не сказати! За халупчину береш 30 карб. за літо, масло продавали по 40 коп. за фунт, а тепер 20; за гладшину молока, за кварту того молока баби брали по 30 коп.; за курку 50—60 коп. Добре жида платили; добре і ми коло ї руки гріли“...

*) Лахва = розбій.

Після отсїєї заборони трапився характерний злучай. Власники ліпших дач, значить багатирі, загомоніли, що адміністрація видала заборону неправдо; село покривдило; треба їдати ся в Київ до генерал-губернатора, щоб скасовав сю заборону. Добре, — треба значить вибрати і післати до Києва заступників; а на се треба присуду цілої громади. Скликали громаду. З громади обізвалися такі голоси: „З дач, значить і з жидів користувалися і користуватися муть ся тільки такі громадяни, у яких є дачі; а про всіх останніх — дуля з тих дач. Дак нехай же громада зробить такий присуд: хто найматиме приїзжим на літо дачи, той повинен дати до громадської каси десяту копійку з того, скільки візьме за свою дачу“. Овва! Володарі дач і слухати про се не хотїли; а „гогота“ й собі не подала ся; і хоч як там не заходили з боку Йоськи да Мошки, а громада не пристала до багатири: не дала присуду на скаргу, не вибрала заступників... Так ото й не пустили жидів приїздити на літо до Дахнівки.

Нарікання Дахнівців на нестачу землі має свою правду; але-ж тільки до якогось там ступня. Лишїть Дахнівців в тій густій, непросвітній темноті, яка тепер огортає їх і дайте їм стільки землі, скільки вони захочуть, побит їх не велики поліпшає, і поліпшає не на довго „доки земля не вияловіє“.

Скільки-ж дійсне треба людям землі, сего ніхто міні з Дахнівців не сказав. І той у кого її 17 десятин, і той у кого її 3 десятини, однаково кажуть: „мало“. — „А скільки-ж треба?“ — „Так не можна вгадати“. На нестачу землі нарікають і в сусідньому селі Руській Полянці. Раз якось в суботу узяв я дахнівського паробка і пішов з ним подивитися на „гайдамацьке урочище“; та й зайшли в Руську Поляну. Сидить біля шинку гурт людей, корпають цїпками землю. Привітали ся. Питаю:

— Св'ято у вас сьогодні?

— Ні, перед св'ятком ще; робити нічого, жито нехай ще постоїть. Дак ми отсе в холодку й сидимо.

З жита бесїда перескочила на землю. Чую: „Землі мало“.

— Скільки-ж у вас землі? — питаю одного.

— У мене? У мене не багацько: шість десятин.

— А семья велика?

— Я да баба.

— Так хїба мало на двох?

— Воно-б то й не мало, коли-б уся земля однакова була; а то он — дві десятини вияловіло так, що хоч і не сїй нічого.

— Скільки-ж би вам треба землі, щоб не було мало?

— Скільки?... Гм, — так не можна вгадати. Треба-б так: щоб скільки у мене землі засїяно, так щоб стільки її і облоговало, віддихало, да сили набирало ся.

— Значить: треба-б вам двичі проти того, що тепер маєте?

— Не вгадати: чи двичі, чи більш, чи менш; треба так як було, кажуть, в старовину: скільки ти покинув старої, ялової землі, стільки бери собі нової, неораної. Доки ялова відлине, дак нова вияловіє; тоді знов за стару.

— Скільки-ж спроможеть ся хазяїн обробити?

— Як який хазяїн і чи один у його плуг, чи два... Да на міру, кажу вам, не можна, а скільки кому треба.

Окрїч усього того, про що досї була бесїда, яко про причини оголоїлости і всякого іншого лиха Дахнівців, є ще інча, ґрунтовна, загальна причина. Не в Дахнівці треба її шукати, не самі Дахнівці себе зневолили і зрабовали. Дахнівці димуть і живуть в тій самій атмосфері темноти, як і всі ми грїшні; тільки що шари тієї атмосфери у Києві, в Одесї і де інде геть густїйші і більш смердячі, більш розїдливі нїж у Дахнівці, або в Свїдівку, чи в Руській Полянці... Остання третина XIX в., коли саме найбільш Дахнівці оголоїли, єсть час найбільшої двоїстости людий. Ніколи ще так не розходило ся слово з ділом. Ніколи, мабуть, люди не гукали стільки, як нині, про братолюбїє, св'ят, волю, про потребу інтелїгенції послужити народови, про потребу спинити своє я, а на першому місци ставити: усі. Але-ж, разом з тим ніколи так реально не пановав у нас егоїзм, як отсї 20—25 років! Се час найбільшого розвитку матеріальної наживи; печетирности моральної; час,

коли під маскою голосних фраз, часом червоних і завжди гуманних, перемішують ся матеріалїстичні блага з одної убогої, хрїбної кишені до другої, великої і багатой, з кишені Петра, Степана і т. д., в кишеню Івана там, чи що. Атмосфера наскрізь переняла ся грубіянським егоїзмом і нехтованням ідеалів моральних. У людий нашого часу, у таких у людий, що всіма сторонами стоять непомірно вище за Дахнівців, міркою моральною стало власне я, да позирання на кари, призначені „Уложенїєм о наказанїяхъ“.*) Скоро чоловік певен, що сей чи той вчинок его не викличе кари судової, він заподїє его, не вважаючи на моральну сторону вчинку. Нехай хоч яка буде морально огидлива справа — чоловік її справить, аби тільки вона вела до наживи та аза неї не виграв слїдчий, суд, та острог!... Простуючи до наживи, люди умисне і неумисне забувають про потребу роботи позитивної на всіх, про роботу розчищування і викорчовування чагарів на стежцї до свободи і до загального добробиту. Атмосфера наживи і егоїзму завжди сплюджує на сам кінець глибочану деморалїзацію; слїпить людий; темрява здаєть ся їм св'ятком; грубий матеріалїзм звичує усі інші потреби чоловіка.

Отся сама атмосфера всіма сторонами насунула ся і на Дахнівку; переняла і молодших Дахнівців. Вплив її смердячий — я спостерїг, окрїч усього іншого і от в якому разї. Було якесь невеличке св'ято, здаєть ся Гавріїла; люди не робили, св'ятковали. Лежу я собі в гамаку під соснами, да „колишній злучай в своїй душі перебираю“. Плентаєть ся нове мене дїд Веремій, „ходив десь по миру“. Я его спинив. Небавом суне другий дїд; я і его до гурту; а передом їде ще два чоловіки з молодших. Спинили ся і вони. Таким чином біля мене були репрезентанти чотирох поколїнь, народжених за цїлий горожанський вік, або ще й більш. Зняли бесїду про старі піснї. Один з дїдів зараз і завів:

„Ой Ляше, Ляше, славний козаче,
Славним козаком ти звещ ся!
А твою славу, топчуть під лаву,
Ти-ж собі й не кашє ся.
Загнали ми Ляхів в калні болота
Та набрали у них срібла і злата.
Ой звайте Ляхи, де козацькі шляхи,
І не забувайтесь, та нас сподївайтесь!“

— Добра пісня, що й казати, — вставляє своє слово другий дїд, — то се про панів. А ну лишень яку некруцьку, ти їх силу вмієш... або нї, — для св'ята виведи ліпше якої п'яницької.

— Правда твоя: п'яницька саме до гичи: горілки ми не вживаємо; дак нехай хоч пісня хмелить душу. Добре...

„Чогось міні нудно, либонь же я вирю!
Ой пойдїте, приведїте кого я звелю.
Приведїть попа, приведїть дяка,
Я роспишу худібоньку ще за живота.
Дам попови млин, а дякови став,
Щоб за мною молодого псалтир прочитав;
А паламареві сїрні воли,
Щоб за мною молодую всі дзвони гули;
Ще й титареві сїрні бички,
Щоб св'ятин за мною усі ставнички;
Ще й вам, п'яницї, по п'яниццї;
Згадайте мене та на горілицї.
Учора пила й сьогодні пила, а все ще жива,
Либонь в св'їті п'яниченьки другої нема!“

— Гарна, гарна пісня, — регочуть ся молодші; а Опа-нас дивить ся на їх якось зневажно і каже до мене:

— Ще сьпівати?

— Сьпівайте, дїдусю...

— Добре!... Тепер — некруцької.

„Попід гаєм зелененьким доріжка лежить,
Над тією доріжкою три кузнї стоїть:
По тих кузнях ковалики залїзо кують,
Залїзо кують, кайдани плетуть,
Не на вора, на злодія, не на розбійника,
А на того саротину, — вдовиного сина.
Уловили вдовиченка, до кузнї ведуть:
Білі ручки, білі ніжки в кайдани кують.
Сюди гляне, туди гляне, ніхто не заплаче,
Тільки пеня-удовиця нерваними плаче.
Не плач мамо, не жури ся, на те я вродив ся,
Гей щоб царю московському на службу згодив ся.“

*) Карний статут в Росїї

Дід повів рукавом по очах, і знов завів, на другий вже голос:

„Ой зачуда моя доля,
Що не бути міні дома,
Бути міні у неволі,
У некрутському наборі.
Я сам парень догадав ся,
До дівчини заховав ся.
Десятники увидали,
Кругом хату обступали,
Дівці двері розломали,
Ой там парня уловили;
Ваяли его за поруки,
Да звязали назад руки;
Посадили у заочку,
Самі сіли в передочку.
Чи коників поганяти,
Чи на варни поглядати,

Щоб коників не стоимити,
Щоб і парня не впустити.
Як привезли в городочок,
У черкаський у станочок:
Взяли его оголили,
На стільчику посадили;
Чорні кудрі обтинали,
Калачами годували,
Вином-медом напоїли,
Спати в арешті положили.
Лягай парню, просипляй ся,
Та на муштру собирай ся.
— „Лучче дома борщ да каша,
Як у війську муштра ваша;
Лучче дома з грабельками,
Як у війську з шабельками“...

— Ні, ся пісня не до ладу, стара; ка-зна що! — гань-
бить один молодший, що вже відбув свою військову службу:
— Дурна пісня, пуста. Ось слухайте, пане, якої я засьпі-
ваю; нової, що саме, як кажуть „модна“.

„На синьому морю корабель стоїть,
А поза той корабель дідочка біжить,
А в той дідочки солдатик сидить.
Солдат молодой, сержант удалой —
Богу молить ся, домой просить ся;
„Ой дати, Боже, сей поход отбыть.
Сей поход отбыть, денег заробить.
Куплю батюшці я кедровий дом,
Куплю матушці позолоченой,
Своему брату вороня коня,
А своей сестрі доброго сукна,
А своей жені дротяную плетъ.
Дротяная плетъ у тіло вляпає,
У тіло вліпає, кровю окпає,
По гроб бить вірною заставляє“.
Тот солдат у поход сходить,
Царю послужив, денег заробив.
Він з денег живе, землі не оре,
Вино-херес*) пє, на мужву плює...“

Я повернув ся на другий бік. Діди чогось сплюнули,
а сьпівака запалив папіроску і каже:

— От ви діду сьпівали про Черкаси; знов таки стару
пісню; а є про Черкаси і нова, лінша за вашу, да ви її не
знаєте...

— Де вже нам знати!... — відповів дід зневажно.
— А я знаю і засьпіваю... Сьпівать, пане?
— Сьпівайте...

— Гм, кхе-кхе, пісня важна — значить; вона проте як
ото хльостко жидів били; я тоді ще паробкував. Били у Сьмі-
лій, а в Черкасах не били; Косюра не дав, оборонив їх; зна-
чить обійшов так ловко людей, наче ману на їх навів... Жи-
дівською горілкою отуманив черкаських людей... Ось яка та
пісня:

У неділю встала сьміло	На те не пристали,
Преславна Сьміла:	Та по шинках горілку
Жидів проганяла.	Жидівську кружали;
Їх не мордувала,	Ї жидів слуговали...
Тільки бебехи терзала.	А Косюра по базару...
А Черкаси-свиннопаси	

— Ні, дальше забув ся, не вмію, не знаю...

Для мене було очевидно, що він бреше; знає, та не хоче
про Косюру сьпівати. Я і не домагав ся: з мене досить і того
було. Я з тих пісень бачив виразну ріжницю в поглядах мо-
лодших і старіших людей; означе хотіло ся міні з'ясувати
собі ріжницю поглядів на саме життя взагалі: чи відповідає
вона віку моїх розмовників. Один з них, — „панщини зовсім
не тямить“; другий — „пам'ятає її наче крізь сон“; два
останніх „і раді-б її не пам'ятати, да кістки через неї й досі
стогнуть“.

— Коли-ж було ліше жити? — питаю я.

— За панщини робили ми на посесорів. Тоді ми були
не люди у тих посесорів, а „бидло“; так нас „бидлом“ і зва-
ли, а про те і тоді було дещо ліпше: землі було бери скільки
хоч, скільки впроваєш... — каже найстаріший, а другий додає:

— На землю й на ліс, воно правда, страх як тепер су-
тяжно; за те ми тепер наче ті дворяни, ніхто тебе й пучкою
не сьміє заяяти. Сам ти собі пан; волен наче орел; де сів,

де зняв ся, ніхто тобі не указ! От сьогодні я тут, а завтра
у Києві; ніхто міні того не заборонить; волен я...

— Чоловік, діду, волен, — коли всім задоволен; а що
хніт з тієї волі, коли їсти нічого. Перше діло, щоб я був не
голий, не голодний — змагаєть ся третій.

— Зароби!

— Се ми знаємо. „Зароби“, та не всі-ж ті роблять-
працюють, що в роскошах панують.

— А по міні, каже наймолодший: — воля дурне слово:
нехай мене поять, кормлять, зодягають, і хоч на приколень
припинають“.

— Тьфу! — скрикнув репрезентант початку XIX віку. —
Тобі, синку, жити не з людьми, а з свинями, та ще в сажу!
— Ви, діду, не лайтеся, бо і в мене язик є... Пода-
віть ся ви своєю волею! А міні дайте, замість отсїх шкарба-
ків, що аж пальці повлазили, — отакі чоботи як он дають
у війську солдатам, дак я на їх і проміню вашу волю.

— Повстань голова у тебе! — озиваєть ся найстарі-
ший: — От я на що вже, як бідую, старцюю. а скажи ти
міні, щоб я не то на прикольні сидів, а хоч би тільки не хо-
див куди я собі захожу, дак я на таке не пристану, хоч ти
мене золотом обси!... Як то можна без волі!... Воля всему
доброму голова... Не сердь ся, а ти дурень єси, коли таке ка-
жеш... от ти сьпівав ото про дротяну „пліть“, а довелось би
самому покоштовати її...

— Пліть не про нас, а для жінок, — перебив діда его
розмовник.

— А жінки хіба собаки? Хіба у їх не така душа, не
таке тіло як і в тебе і в мене?... На приколень!... Дурень
єси!... Тьфу!... Значить: тобі хоч би і в острозі, аби твоє
пузо повне було!...

— А забули, діду, приказку: аби хліб да одежа, дак
і їдз леж... —

— Брешеш! Їсти їдз, а робить — роби!

— Треба й спочити...

— Шість день роби, семий спочивай... „На прико-
лень!...“ — тьфу!... Дротяну пліть!... — тьфу, — наче у ката...
Ну і йшов би ти в кати...

Міні й тут добре... коли-б тільки гроший було більш...

До слова про оту „пліть“. Жіноцтво у Дахнівці бідує
гірш, ніж чоловіки; найпаче в жнива: тоді вся робота на
„бабах“... „Жнива, бачте, робота бабська“. Жіноцтво вельми
обтяжене роботою; а через те, певна річ, воно занадто знер-
воване, лайливе, сварливе і понуре. От на пр. і моя госпо-
дарка. Чоловік у неї столар: за серп, за косу він і не візь-
меть ся. Стругне, тесне, папіроску закурить і спочине... А
жінка що дня на полі. Встане вона до схід сонця, зварить
обід, попорає хатне хазяйство, тоді візьме дочок 14 і 9 літ
і йде з ними за 5—6 верстов жати; а у вечері о годині 10
вертаєть ся, щоб у почі хліба напекти, а вранці знов за те-ж
що і вчора... Знервованість матірок, на мою думку, спричи-
нюєть ся занадто грубіанському поводженню їх з дітьми ма-
лими. За два місяці я тільки те й чув у себе в дворі, аби
дитина заплакала, аби попрохала їсти: „А бодай ти луснуло!
Бодай тебе черви з'їли! Цить, гасидеське кодро!“... Кулак
і лозина — часто-густо гуляють по дитворі. Дивом дивовала
мене неохайність матірок коло дітей. Такого бруду на дітях —
тільки в жидів хіба побачиш. Звістно у матері не стає часу
обперти усю семью, облатати. Сороченята на дітях — самі
обірванці, брудні, чорні, наче землі. Еге! А батькові про те
й гадки нема, він справляє собі за 10 рублів „пінджак“...

Якось ото в жнива заходять до мого хазяїна зараз по
обіді ще три ремесники, теслі посідали в холодку, курять па-
піроски, да нарікають, що „заробітку нема“.

— А чом би вам, кажу до їх, не йти в ліс, дрова-б
там рубали, чи сяжні складали...

— Що ви, пане, кажете?! Щоб нам, ремесникам йти на
поденщину, та ще до жидів!... Нам би люди очі висьміяли...

— Пішли-б жати, жінкам помогли...

— То не наше діло; то бабська робота...

[Далі буде].

Ол. Кониський.

ИСТОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУССКОЙ.

НАПИСАВЪ ОМЕЛЯНЪ ОГОНОВСКИЙ.

ПЕРИОДЪ НОВЫЙ.

Литература наукова.

— [Дальше.] —

8. Микола Костомаровъ.¹⁾

Костомаровъ полюбилъ этнографію ще тогдѣ, коли бувъ студентомъ Харьковскаго университета (р. 1834—1836). Того часу вінъ подруживъся зъ Срезневскимъ, що бувъ уже скінчивъ студію на Харьковському университетѣ, и вѣдтакъ они оба робили екскурзію этнографичній. Трохи зъ-годомъ Костомаровъ вивчивъ на память малорускій пѣсень, виданий (1827, и 1834. р.) Максимовичемъ. Коли вінъ весною р. 1838. приѣхавъ въ рідне село, то душу его зайняла якась прихильність до всего того, що було українське. Вінъ не мігъ сего перенести, що дехто відзивавъся про хохлівъ зъ презирствомъ, — що кожде українське слово побуджало неуківъ до смѣху. Тому-то задумавъ вінъ писати по-українськи, але-жъ по-переду треба було зблизитися до народу, — вчитися у него рідної мови. Вінъ ставъ бесѣдувати зъ мужиками, ходивъ на вечірницю, — почавъ збирати народні пѣсень.

Отъ-сей нахилъ до дослѣдствъ народного побуту втворивъся въ Россіи підъ впливомъ чужихъ литературъ, — найпаче-жъ підъ впливомъ литературы нѣмецкой и англійской. Тогдѣ-то проявились романтичні симпатію до старовини й до народу, що зберегавъ ту старовину, а славянське відроджене подавало симъ симпатіямъ зъ-перегодомъ закреску рідного світогляду. Такъ отже Костомаровъ ставъ ходити мѣжъ народъ за-для идеалівъ народно-романтичнихъ. — соціальнихъ думокъ не було ще тогдѣ у молодого етнографа.

Костомаровъ ходивъ по селахъ Воронежской и Харьковской губерній, тільки-жъ не все удавалось ему, зъєднувати собі довѣру мужиківъ; — ба, парубки збирались разъ попобити его тому, що на вечірницяхъ добачали въ нѣмъ свого суперника. Коли Костомаровъ ставъ опѣля учителемъ въ Рівному на Волини, то ще зъ бѣльшимъ жаромъ молодечимъ зайнявъся дослѣдами етнографичними: вечерами кликавъ вінъ у свою квартиру баби й дѣвчата, и спонукувавъ ихъ, спѣвати пѣсень та розказувати казки. По селахъ заходивъ вінъ такожъ до попівъ, котрі давали ему спроможність, записувати пѣсень й казки.²⁾

Незабаромъ (р. 1843) высказавъ вінъ свій поглядъ на народну поезію въ магистерской диссертациі: „Объ историческомъ значеніи русской народной поэзіи“. На пытанє, яка була причина любови до занепадуванихъ и довго погорджуванихъ творівъ поезіи, котру дехто называє мужицкою, Костомаровъ відповѣдає ось-що: „Я указую тутъ на три причины сего проявленія: Перша е литературна, — наслѣдокъ упадку класицизму; — ворожі елементы класицизму й романтизму поєдналися въ идеи

народности. Друга причина политична, що втворилася изъ відношеній правительства до народівъ. Третя — исторично-сциентифична“. — Далѣ заявляє вінъ, що різниця мѣжъ историчними пѣснями Великої и Малої Руси дуже велика. У Великорусівъ остались переказы про глибоку старовину Київську, про Володимира й богатырівъ его, мѣжъ-тимъ коли Малорусы забули ту исторію своєї вѣтчины. Дѣяльна бо жизнь послѣдующихъ часівъ, участь цѣлого народу въ политичныхъ дѣлахъ мабуть затерли въ памяти всю старовину. За тє исторія послѣдующихъ часівъ проявила ся въ пѣсняхъ повно й ясно: квітти фантазію не въ силѣ були зовсѣмъ закрити правды. Навпаки-жъ у Великорусівъ нѣ одна изъ историчныхъ дѣй, оставшихъ ся въ народній памяти, не зображає ся такою, якою она була въ самѣмъ дѣлѣ, — народна фантазія все перетворила по-своему.¹⁾

Цикль малоруской епичной поезіи починає ся вѣкомъ XVI. Въ думахъ и пѣсняхъ историчныхъ, що сюды належать, зображають ся козацкія змаганя въ відносинахъ до Турківъ, Татаръ, Поляківъ и Москалівъ. Вѣдтакъ Костомаровъ подає поглядъ на ті думи й пѣсень, й додає до нихъ историчні поясненя фактівъ и стародавнього побуту. Найпаче-жъ збірникъ Срезневскаго „Запорожская Старина“ подавъ ему до сего огляду багато матеріялу, и вінъ не підозрѣвавъ автентичности деякихъ думъ сего збірника. Цитуючи деякі думи, котрі теперъ уважають ся фальсификатами, вінъ заявивъ, що у всѣхъ тыхъ пѣсняхъ дѣй рисують ся вѣрно,²⁾ — що фактъ розказано згѣдно зъ оповѣданемъ Кониського³⁾ насупроти лѣтописцівъ польськихъ, — що одна зъ тыхъ думъ вызначає ся народною філософією и кінчить ся пророчимъ передчуттємъ будущаго далекого частя України.⁴⁾

Вѣдтакъ на засновку народної поезіи Костомаровъ сказавъ дещо про суспільний побутъ и спбмнувъ про головні типи пѣсень, се-бѣ-то про типи козака, чумака, бурлака, хлѣбороба, пана, жида, цигана.

Познѣйше Костомаровъ высказавъ свои етнографичні погляды у своїмъ творѣ „Славянская мифология“ (Київ, 1847), и въ деякихъ историчныхъ своихъ писанияхъ. Въ „Историческихъ монографіяхъ и изслѣдованіяхъ“ Костомарова читаємо мѣжъ иншимъ, що етнографъ повиненъ бути сучаснымъ историкомъ, такъ якъ историкъ у своихъ творахъ выкладає стару етнографію. Вѣдтакъ сказавъ вінъ ось-що: „Пѣсень нашъ въ загаль мало були анализированы: не показано, якъ въ нихъ відражає ся природа; не пояснено народної символики образівъ природы, дарма, що та символика зъявляє саму суть первѣстной поезіи; — не показано типівъ осібъ, утворенихъ народною поезією, не выложено въ системѣ поетичного способу выражения, — не вказано на переходъ вѣдъ старыхъ формъ до новыхъ, не вызначено, якъ у пѣсняхъ збереглися згадки й слѣды старого побуту, — и вкнчи

¹⁾ „Объ историческомъ значеніи русской народной поэзіи“. Харьков, 1843; стор. 90—91.

²⁾ Познѣйше въ розборѣ видання „Историческихъ пѣсень“ Антоновича и Драгоманова, Костомаровъ сумнѣвавъ ся вже въ автентичности деякихъ думъ, надрукованихъ у „Запорожской Старинѣ“. („Вѣстникъ Европы“. 1874; декабрь).

³⁾ Костомаровъ натякнувъ тутъ на „Исторію Русовъ или Малої Россіи“, котру приписувано, яко авторови, Георгію Копицькому, архієпископу Бѣлорускому.

⁴⁾ „Объ историческомъ значеніи русской народной поэзіи“, стор. 99—100.

¹⁾ Про життя и литературну дѣяльність Костомарова сказано дещо вже въ „Исторіи литературы русской“ („Зоря“, 1888; стор. 300—302; 315—321; 337—339). — Про етнографичну дѣяльність сего письменника проче, статью А. Пыпина въ „Исторіи русской этнографіи“, томъ III, стор. 151—157.

²⁾ „Исторія русской этнографіи“ А. Н. Пыпина, т. III., стор. 166.

не заховано окремих прикмет нарѣчій, въ которыхъ записовано пѣснѣ.¹⁾

Въ 1859. р. Данило Мордовецъ выдавъ въ Саратовѣ „Малорусскій литературный сборникъ“ (8^о, сторѣнь 376).²⁾ Въ сѣй книжцѣ надруковано народнѣ пѣснѣ, зббраний Костомаровомъ р. 1844. въ захѣднѣй части Волинской губерніѣ (стор. 179—353). Свѣй матеріалъ етнографичный подѣливъ Костомарѣвъ ось-якъ: I. Пѣснѣ про историчнѣ дѣѣ, котрыхъ часть може означитись докладно (стор. 181—192): 1. Свѣрговскій; 2. Серпяга;³⁾ 3. Вѣдрывокъ про Хмельницкого; 4. Битва пѣдъ Берестечкомъ; 5. Битва пѣдъ Почаевомъ; 6. Ще про битву пѣдъ Почаевомъ; 7. Харко. — II. Пѣснѣ про историчнѣ дѣѣ, котрыхъ часть не в докладно звѣтний (стор. 192—201): 1. Похѣдъ на Царгородъ; 2. Морозенко; 3. Сава Чалый; 4. Подончики. — III. Пѣснѣ про дѣѣ приватного житя и лѣгѣнды (стор. 201—239). Всѣхъ пѣсѣнь надруковано тутъ 32 зъ деякими варіантами. — IV. Пѣснѣ про побутъ козацкѣй (стор. 239—250). Всѣхъ пѣсѣнь в тутъ 12. — V. Пѣснѣ про побутъ чумацкѣй (стор. 251—253) — всѣхъ 3. — VI. Пѣснѣ рекрутскѣй (стор. 253—256) — всѣхъ 4. — VII. Пѣснѣ сирѣтскѣй (стор. 256—263) — всѣхъ 8. — VIII. Пѣснѣ семейнѣй (стор. 263—288) — всѣхъ 38. — IX. Пѣснѣ любовнѣй (стор. 289—346) — всѣхъ 81. — X. Вѣзѣрцѣ обрядовыхъ пѣсѣнь (стор. 347—353), — а то одна колядка, вѣсѣмъ веснянокъ, три купаловѣй и одна пѣсня обжинкова. — Всѣхъ народнѣхъ пѣсѣнь надруковано про-те въ сѣмъ зббранику 202 зъ деякими варіантами.

До всѣхъ историчныхъ пѣсѣнь и такожь до деякихъ иншихъ Костомарѣвъ додавъ свои примѣтки. Мѣжъ пѣснями, щѣ ихъ зббравъ вѣнъ на Волини, сугъ ще деякѣ пѣснѣ, записанѣй въ иншихъ губерніяхъ, н. пр. двѣ пѣснѣ, записанѣй въ Полтавскѣй губерніи (стор. 229—230), три пѣснѣ червонорускѣй (230—233), двѣ пѣснѣ, записанѣй въ Харкѣвскѣй губерніи (233—234; 235—236), а одна въ Киѣвѣ (234—235).⁴⁾

Костомарѣвъ займавъ ся такожь пѣзнѣйше збираниемъ етнографичного матеріалу. У „Трудахъ етнографическо-статистической экспедиціи въ западно-русскій край“ надруковано въ Киѣвѣ три томы пѣдъ „наблюденіемъ“ (редакцію) Костомарова, се-бѣ-то томъ III. р. 1872., томъ IV. р. 1877., и томъ V. р. 1874.⁵⁾ У третѣмъ томѣ (сторѣнь II + 486) надруковано „народный дневникъ“. Тутъ описано, по мѣсяцамъ, народнѣй звичаѣй и обряды, котрѣй вѣдносять ся тѣлько до певныхъ часѣвъ року, и такожь розказано про вѣрованя, щѣ являють ся пристѣбными до обрядѣвъ. До опнеу важнѣйшихъ обрядѣвъ додано ще и пѣснѣ; и такъ мѣжъ иншими надруковано 136 веснянокъ, 15 пѣсѣнь русальныхъ, 51 — купаловыхъ,

56 — обжинковыхъ, 176 колядокъ, 64 щедрѣвокъ. — У четвѣртѣмъ томѣ (сторѣнь 713) поставлено заголовокъ „обряды“. До сѣихъ обрядѣвъ належать: 1. Родинѣй и хрѣстины (стор. 1—51); 2. весѣле (52—696);¹⁾ 3. похорѣны (697—713). Такожь въ сѣму томѣ надруковано пѣснѣ, щѣ ихъ спѣвають при обрядѣ родинѣй и хрѣстины (67 пѣсѣнь) и на весѣлю (1944 пѣсѣнь). Пѣсля пѣсѣнь весѣльныхъ замѣщено ще 13 статей, въ котрыхъ по-найбѣльше въ мѣовъ украинскѣй описано обряды весѣльнѣй (стор. 553—696). Въ додатку до четвѣртого тому „Трудѣвъ“ в музика Микѣлы Лисенка до пѣсѣнь весѣльныхъ, записаныхъ въ Борисполѣ, Переяславского повѣту, Полтавской губерніѣ (стор. 1—45).

Въ пятѣмъ томѣ надруковано „народный пѣснѣ“, се-бѣ-то 827 пѣсѣнь любовныхъ (стор. 1—436), 491 — семейныхъ (437—930), 266 — побутовыхъ (931—1101) и 250 — шуточныхъ (1103—1186). Вѣдтакъ въ додатку надруковано ще 50 пѣсѣнь любовныхъ (стор. 1187—1209). Всѣхъ пѣсѣнь въ сѣмъ зббранику в отже 1884. Такого богатого матеріалу не подавъ ще нѣ одинѣй зббраникъ попереднихъ етнографѣвъ украинскихъ. Крѣмъ пѣсѣнь шуточныхъ подѣлено пѣснѣ любовнѣй, семейнѣй и побутовѣй ще въ рубрики бѣльше подрѣбнѣй. Такъ въ пѣсняхъ любовныхъ бачимо 20 рубрикъ; пѣснѣ семейнѣй мають 15 рубрикъ, а пѣснѣ побутовѣй 9 рубрикъ. Ось и рубрики пѣсѣнь побутовыхъ: 1. пѣснѣ козацкѣй; 2. гайдамацкѣй; 3. рекрутскѣй; 4. салдацкѣй; 5. бурлацкѣй; 6. чумацкѣй; 7. пѣснѣ зъ часѣвъ крѣпацтва; 8. пѣснѣ клясовѣй („сѣсловныхъ“); 9. пѣснѣй.

Про ось-той подѣлъ народныхъ пѣсѣнь запримѣтивъ Пыпинъ, щѣ годѣ знати, хто-то весь матеріалъ подѣливъ въ вѣдѣльѣй и рубрики, — чи самъ Костомарѣвъ, чи може Чубинскѣй. Вѣдтакъ сказавъ сѣй ученѣй мужъ, щѣ А. Веселовскѣй уже въ 1880. р. не похваливъ такого подѣлу.²⁾ Мы-жѣ уважаемо подѣлъ пѣсѣнь любовныхъ и семейныхъ доволѣ вдатнымъ, тѣлько пѣснѣ побутовѣй приймають ся тутъ у значѣню ширѣкомъ, по-за-якъ такожь думы и пѣснѣ историчнѣй названо пѣснями побутовыми, мѣжъ-тымъ коли Максимовичъ и деякѣй иншѣй етнографы бачили рѣзницю помѣжъ пѣснями „былевыми“ и „бытовыми“.

Про етнографичну дѣяльнѣсть Костомарова пише Пыпинъ, щѣ вѣнъ до кѣнѣ житя оставъ ся прихильникомъ старѣй школы, — щѣ вѣнъ мабутѣ не знавъ новыхъ дослѣдѣвъ Веселовского³⁾ и н. про значѣне народного переказу. Все-жѣ таки працѣ Костомарова, не зважаючи на недостачѣй ихъ, мають чи-малу стѣйностъ.⁴⁾ Се бо вказуе вѣнъ на такѣ боки етнографичной науки, якѣй ще мало були обробленѣй. Вѣнъ намагавъ подати суцѣльне понятѣ про творчество народныхъ пѣсѣнь. Тому-то мимо недостачѣй у дослѣдахъ Костомарова етнографичнѣй его працѣ являють ся единѣй у своѣмъ родѣ, и треба тѣлько жалкувати, щѣ вченѣй мужъ нового поколѣня не берутъ ся

¹⁾ „Историческія монографіи и изслѣдованія“ Н. Костомарова. С.-Пб., 1867; томъ III., въ статьи: „Объ отношеніи русской исторіи къ географіи и этнографіи“; стор. 369.

²⁾ Всякѣй украинскѣй статьѣй и пѣснѣй народнѣй въ зббранику Мордовцева надруковано правописю Кулѣша. — Про сѣй зббраникъ сказано дешо въ „Исторіи литературы рускон“. („Зоря“, 1890; стор. 110—111).

³⁾ Историчну пѣсню про Серпягу Антоновичъ и Драгоманѣвъ уважають фальсификатомъ. („Историческія пѣсни малорусскаго народа“, т. I., стор. XXII—XXIII).

⁴⁾ Записуючи пѣснѣ зъ устѣй народу, Костомарѣвъ наблюдавъ дѣялѣктичнѣй прикметы нарѣчій и говорѣвъ.

⁵⁾ Въ III., IV. и V. томѣ „Трудѣвъ“ знаходимо деякѣй пѣснѣй народнѣй, надрукованѣй зъ рукописного зббраника Кулѣша.

¹⁾ Мѣжъ весѣльными пѣснями сугъ деякѣй, щѣ ихъ редакція выймала изъ зббраника Йосипа Лозиньского „Ruskoje wesile“ (Перемышля, 1835).

²⁾ „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 183.

³⁾ Александръ Н. Веселовскѣй, членъ академіѣй наукъ въ Петербургѣ, выдавъ чи-мало ученыхъ розвѣдокъ про старорусскѣй былинѣй, преданѣй лѣгѣнды, казки, творы апокрифичнѣй и т. н.

⁴⁾ „Исторія русской этнографіи“, т. III., стор. 186. — Порѣбъ статью В. Науменка про Костомарова, ижѣ етнографа, въ „Кіевскѣй Стѣринѣ“, 1885; томъ XII, стор. XXXV—XLV.

до такихъ дослідівъ при своїхъ більшъ богатихъ знадобахъ науковихъ. Вже-жъ бо народна поезія не є тільки предметомъ археологій, але й фактомъ внутрішнього морально-побутового життя народу й его історію. Відтакъ, по словамъ Пыпина, заслугоують на увагу и ті думки Костомарова, що етнографія повинна займатися дослідомъ не тільки про побутъ робітниківъ-селянъ, але й про житє іншихъ класъ народу, ба що й побутъ робітниківъ фабричнихъ має зобразитися етнографією. Въ кінці (каже Пыпинъ) годѣ поминути й сеї обставини, що Костомаровъ умівъ сподучити етнографію зъ історією, — що відтакъ его працѣ історичній не мали-бъ такої високої стійности наукової, коли-бъ авторъ не закрашувавъ ихъ барвами картинъ народної поезіи.¹⁾

По нашій думцѣ Костомаровъ и не мѣгъ звертати своєї уваги на нові критично-наукові дослідѣ Беселовського, Ягича и другихъ. Вже-жъ вінъ старався пояснити творчество народнихъ пісень, и про-те не мѣгъ займатися студіями про відносини нашої народної поезіи до переказівъ християнсько-поганськихъ и до середньовічнихъ легендъ, — не мѣгъ такожъ виказувати відносинъ сеї поезіи до епічної поезіи візантійської. Поетична вдача Костомарова не могла любитися въ скептицизмъ и въ такий позитивно-критичний аналізъ, котра голосить свѣту, що наша народна поезія не має окремого свого свѣтогляду, — не має сили творчества, по-за-якъ ова вийшла зъ сполучення чужого й своїго матеріалу поетичного.²⁾

9. Матвій Номіс и Опанасъ Марковичъ.³⁾

„Номіс“ є анаграма, се-бѣ-то відворотно читане назви „Симонъ“. Симони були стародавній, козацій рідъ. Матвій Терентієвичъ Симонъ або Симоновъ⁴⁾ родився р. 1823. Въ 1848. р. скінчивъ вінъ науку въ Київському университетѣ „по словесному факультету“, — відтакъ бувъ вінъ учителемъ словесности въ гімназії Нѣжинській и Немирівській, потімъ служивъ у „государственомъ контролѣ“ въ Петербурзі, въ контрольнихъ палацахъ у Псковѣ, Катеринославѣ и на Волыні, а вкінці бувъ директоромъ Лубенської гімназії. Вийшовши въ відставку (1877) бувъ вінъ якийсь часъ предсѣдателемъ Лубенської земської управи, а останній пять роківъ передъ скасуваннямъ мирового суду въ Полтавській губернії (1 вересня р. 1890), въ Лубенському повітѣ бувъ мировимъ судьею и предсѣдателемъ мирового з'їзду. Теперъ живе вінъ у хуторѣ Зарожю, Лубенського повіту.

Свою літературну діяльність Номіс почавъ р. 1858. статією, писаною по-російськи п. з. „Автобіографія Василя Петровича Бѣлокопытена“ („Основа“. С.-Пб., 1861; мартъ, стор. 50—77²; май, стор. 24—45³; юнь, стор.

¹⁾ „Історія русскої етнографіи“, т. III, стор. 186.

²⁾ Уже князь Павло П. Вяземскій въ виданні „Слова о полку Игоревѣ“ (С.-Петербургъ, 1875) заявивъ категорично, що тепершній народъ не може мати своєї поезіи, та що они тільки репродукують творчість митичної або доісторичної доби (стор. 478).

³⁾ Деякі подробиці про житє М. Номіса подав А. Пыпинъ („Історія русскої етнографіи“, т. III, стор. 367—369). — Дещо про Опанаса Марковича сказавъ К. въ „Правдѣ“ (Львівъ. 1889; томъ IV, випускъ XI, стор. 105—114).

⁴⁾ Означене — ось додано до назви „Симонъ“ ще въ минулому віці, коли вже починалось офіційне „обрусення“ родівъ українськихъ.

1—20³; юль, стор. 34—43).¹⁾ По-російськи написавъ вінъ такожъ етнографічну розвідку п. з. „Роздвѣній святки“ („Основа“. 1861; январь, стор. 267—281; май, стор. 49—72³; юнь, стор. 21—83³) и статистичну статію п. з. „Крѣпостное населеніе въ Россіи“ (ibid., февраль, стор. 245—251).

Въ мовѣ української надруковано два оповѣданя Номіса: 1. Дѣдъ Мина и баба Миниха“ („Хата“, української альманахъ П. Кулѣша. С.-Пб., 1860; стор. 173—215); 2. „Тѣтка Настя“ („Основа“. 1861; апрѣль, стор. 28—38).²⁾ Відтакъ р. 1862. въ „Чернигівському Листку“ Леоніда Глѣбова (№ 2. 3) надруковано критичну розвідку Номіса п. з. „Дещо про українське писання и про словозбѣръ К. Шейковского“.

Въ 1864. р. Номіс видавъ у Петербурзі етнографічний збѣрникъ п. з. „Український приказки, прислѣвья и таке инше“. Збѣрники О. В. Марковича и другихъ (вел. 8°, сторінъ VII + 304 + XV). Въ отбѣсѣмъ збѣрнику надруковано 14.339 приказокъ и 505 загадокъ.

Въ переднѣмъ словѣ каже Номіс, що вінъ покорується найпаче збѣрникомъ Опанаса Марковича, котрий при помочи кільканадцяти збирачівъ бувъ собі придбавъ зъ повсютню тисячъ, або й більше приказокъ зъ варіантами. Опроче були у Номіса ще інші етнографічні збѣрники, які прислали ему Василь и Микола Бѣлозерскій, Олександръ Кониській, Всеволодъ Коховскій, Руданскій и деякі інші. Ба й Кулѣшъ переказавъ Номісови дещо, „що згадувала повно напоїтана пам'ять его“. Відтакъ Номісъ принявъ у своїй збѣрникъ „Приповідки и загадки“ Григорія Илькевича (Вѣдень, 1841), и повибиравъ деякі знадѣбки зъ Кулѣшевихъ творівъ: Граматки, Записокъ о южній Русі и Чорній Радѣ, — зъ „Кобзаря“ Тараса Шевченка,³⁾ зъ „Основы“, „Черниговского Листка“, изъ „збѣрослова“ (словаря) Шейковского, зъ поѣстей Квѣтчинихъ и т. и.

Далѣ розказує Номісъ ось-що про генезу свого збѣрника: „Приказки отъ-тѣ, якъ легко догадається кожному, досталися менѣ не разомъ: дехто славъ менѣ збѣрники, якъ я ще пересыпавъ збѣрникъ д. Марковича, а дехто тодѣ, якъ вінъ уже бувъ у мене готовий, приказки понумеровані, показчикъ до ихъ зроблений, книжка почала друкуватися. Одъ того и додатки въ книзѣ: додатокъ одмѣнъ и додатокъ тыхъ приказокъ, що въ мене попередъ не було. Поки збѣрникъ д. Марковича не бувъ налаштований (се-бѣ-то, поки приказки не були понумеровані и показчикъ не бувъ зроблений), що прислано менѣ

¹⁾ Ось-ту автобіографію надруковано въ „Основѣ“ п. з. „Отрывки изъ автобіографіи Василя Петровича Бѣлокопытена“. Тутъ списавъ Номісъ деякі епізоди зъ дитячого й молодечого свого вѣку підъ заголовками: 1. „Поступленіе Василя Петровича въ городское училище“. 2. „Первые дни въ школѣ и первая поѣздка домой“. — Відривки зъ сеї автобіографіи надруковано вже р. 1858. въ IV. книзѣ „Русскої Бесѣды“, тільки-жъ въ „Основѣ“ бачимо переробку статіи, надрукованої въ „Русскої Бесѣдѣ“.

²⁾ Обомъ тымъ оповѣданямъ Номісъ хотѣвъ надати прикмети оповѣданя народного, и про-те въ писанні зъявивъ брахіялогію не-абы-яку. Але самъ робивъ затемнювавъ вінъ природний складъ мови, и въ реченні дуже часто опускавъ дѣєслово-присудокъ. Въ загадѣ отъ-сї оповѣданя не мають стійности літературної.

³⁾ Номісъ пише въ переднѣмъ словѣ, що „зъ незабутаго Кобзаря“ вінъ повибиравъ не тільки справжній приказки, годѣ народу имъ взяті, а й вѣрші, що ихъ письменний нащадокъ, а деякі навіть и народъ уже, вживають замѣсть приказокъ“ (стор. II, 1. примѣтка).

нового, можна було тасувати у шуршу; — потім же, що мені слали, треба було або тулити в середину одминами, коли були такі приказки, або робити в кінці додаток; — як же книжка почала друкуватися, треба було робити і другий додаток, — додаток одмины: до надрукованої приказки одмины в середину не притуляш. Що-ж до третього додатку, до приказок мені несвідомых, то і без його не можна було обійтись: де містити приказку, що їй ніколи не чув, або не догадувався, про що рече, а тим часом приказки шикують по речам? Беручись за видання приказок, я не дбав, щоб книжка була охажена, як звичайно бувають такі видання у сильных, н. пр. німецьких письменників; щоб тут було і про культу, і про приказки старі і нові, сякі і такі: я добре вдав, що для таких книжок треба не року-двох, а вeku, та ще й не одного, а багатьох; а тим часом у нас, ради сього, не зроблено прав нічого. Я тільки одно мав на меті: щоб книжку видати якомога скоріше і щоб з неї користи було якомога більше. Про остатнє нічого балакати; — поспішав же я ради того, щоб був спосіб користування приказками, або і лаштував їх до справді хорошого видання — не одному, а кожному, хто забажає, — щоб, хто збирає от-ті перли од народу, знав, що вже, а чого нема, — щоб було до чого тулиця і примірювати... (стор. II).¹⁾

Коли-ж інші збирачі приповідок (н. пр. Ількевич, Закревский) впорядковували свій матеріал в лад азбучний, се-б-то з поглядом на першу букву, якою починаєся приповідка, то Номіс поділив приказки й прислів'я на двадцять категорій, і в кожній поставив по-перед зм'єст предметів, що м'як собою мають близу або дальшу схожість. Так в першій категорії читаємо ось-які огляди: Віра; Бог; гріх; п'єсть; говить; молитва; церква; свято; чорт; пекло; чернець; п'єсть; ворожка; в'єдма; забувони... Четверта категорія вводить ось-яким оглядом: Сильний; більший; сила; пан; мужик; воля; і т. д. Хоча-ж деякі відділи з'являють і такі приказки, які зм'єстом своїм підходили-б також під інші огляди (н. пр. в 5. відділі з'являють і такі приказки, що могли-б бути поміщені й в 4. відділі), то все-ж в укладі приказок видно тут якусь провідну думку і змагане до систематики, м'як-тим коли азбучне впорядковане приповідок уважаєся механічним і подекуди неладним, по-за-як оно утрудняє знайдене бажаного прислів'я. А вже-ж у збірнику Номіса легко зорієнтуватися в огляді зібраного матеріалу не тільки за-для поставлених рубрик, але й по тій причині, що в кінці книжки надруковано покажчик доволі докладний.²⁾

Про сей багатий збірник сказав добре слово А. Пыпин. Ось і його слова: „Се була праця іншого роду, чим у кого-небудь із попередніх збирачів. Симонів-Номіс не вдовольняв ся компіляцією друкованих

збірок, але мав під рукою також масу матеріалу, записаного з уст народу з багатьма варіантами. Відтак при кожній приказці вказав він те місце, де она вживаєся, а часто й особу, котра її записала. Іноді-ж наводив він ті народні анекдоти й казки, котрих окремі (специфічні) вирази стали прислів'ями. — Збирач завдав собі чи-мало праці, щоб по змозі влекшити виходження збірки, т. е. розкрити зм'єст народного прислів'я з уст боків, чого, н. пр. не зроблено в такій мірі в збірнику Дала. Спорудник збірки не належав до тогдішнього молодого покоління етнографів, — але він знав добре науковий засновок питання етнографічного“.¹⁾

[Дальше буде].

Нарис сучасного вчення про бактерії.

[Далі.]

Але найбільше значіння мають бактерії, як причина ослаблення на заразливі хвороби, що про них зараз будемо говорити. Такі хвороби повстають від того, що особливі гатунки бактерій уходять у організм через легке, тлунок, кишки, мочеполовні органи і значайно найлегше зараження стаєся, коли пилки, що вистеляють ці органи, мають на собі виразки, хоч умовина ся не невідмінна, бо на пр. дифтерія заражує слизову обгортку, коли вона зовсім ціла. А то кажуть, що бактерії проходять навіть через дужу шкіру, пробіраючись між волосом і волоссяним міжечком. Увійшовши у організм, вони впливають на його трома способами: або відіймаючи тривні матерії, потрібні самому господарю: кисень і білоквину; або механічно псують функції важних органів, коли попадають у них в великій кількості, — або виділяючи з себе продукти життєвої діяльності, треба додати, дуже ядні і отруюючи таким способом звіря, що у йому вони живуть. Між натовченими бактеріями, теж тими, що утворюють заразливі хвороби, треба відрізнити тих, що увійшовши у тіло мають змогу там без кінця розмножувати ся, через що сила ослаблення не стоїть у зв'язку з кількістю бактерій, які увійшли за очен ра: у організм — се так звані інфекційні бактерії, від тих, що, не маючи змоги розмножувати ся у організмі, шкодять йому тільки тою їдою, що встигли утворити поза організмом — се так звані токсичні бактерії. Майже усі паразитні бактерії при визначених умовах з'являють токсичний вплив. Але організм не є масою, що індиферентно відносився до бактерій; навпаки він уживає усяких способів до боротьби з ними. Так багато пропадає бактерій у тлунок, коли їх ковтають укуші з їєю, бо тут є соляний квас, що здатен убивати їх; потім коли анаероб попадає у кров, то сить пропасти від її кисню. Але найвиразніше боротьба організму виявляє ся у тому, що оден виджує від хвороби. Другий же мусить пропасти, а третій навіть цілком не здатен до ослаблення. Після хемічної теорії причини сього є така зміна хемічного зложення тканин і тілий організму без зміни морфологічної структури перших [остання вказує, що зміна хемічного зложення стосує ся тільки до дуже невеликої кількості матерії, інакше се повинно притомно відбитися і на структурі тканин], що при ній бактерії не мають змоги розмножувати ся. Що справді матерії часом самою невеликою кількістю з'являють на бактерії дуже значний вплив, видно з досвідів Рауліна над *as. pergillus niger*. Дослідяч зробив тривну матерію, куди ухитив цинк в пропорції 1 : 50000 і на ній *asp. niger* дуже добре розростав ся, а коли цинку не було зовсім, зріст грибка зменшав ся у десятикрато. Другий досвід був у тому, що грибок переставав рости, коли до його приливав ся розчин азотно-кислого срібла [$AgNO_3$] в пропорції 1 : 1600.000. На підставі останнього досвіду можна думати, що, коли організм не здатен до ослаблення, або виджує, то він має у собі з роду, або утворює

¹⁾ На сторони VI. переднього слова Номіс сказав дещо про свою правопис. В загаль придержував ся він правописи Кулешової, та тільки дещо намагав він приспосібити її більш до вимову.

²⁾ В „покажчику“ до приказок Номіс намагав придержуватися порядку азбучного, поклавши головне слово, або поняття, н. пр. баба, багаторь, багато, б'єд, брацтво, брехня, в'єдма, — відтак при такій слов'є в'єдма він в'єд т'є цифри, котрих визначають ся одвітні приказки. Digitized by Google

¹⁾ „Історія русскої етнографії“, т. III, стор. 368—369.

за часи хвороби, матерію, що не дає бактеріям розпліджувати ся, а коли організм умирає, значить він не встиг утворити досить матерії, що вона обороняла-б його від ворогів. Ця теорія дістала собі ствердження у досвідах Берінга над бакциліями телія [b. anthracis]. Ці бактерії пропадали, а спори їх не виростали у новій генерації, коли дослідчак клав їх у сироватку крові шурів. Друге. коли прищепити мишам, які дуже легко заражують ся на сю хворобу, разом з бактеріями телія трохи сироватки крові шурів, то вони остають ся зовсім дужі, а не слабнуть, як звичайно; опріч того самі шурі ніколи не слабнуть на телія, значить сироватка з їх крові є тією матерією, що і невеликою кількістю перешкоджає розвою бактерій. Після другої, теж хемічної теорії, коли організм не здатен до заслаблення, або коли він видужує, то він не має або за часи хвороби страчує матерії, що сприяють розвою бактерій; але першу теорію треба вважати за певнішу.

Опріч сих двох хемічних теорій, що хотять з'ясувати нам боротьбу організму з бактеріями, ще є фізіологічна-фаюцітарна теорія Мечнікова. Після неї, коли у яке небудь місце тіла увійдуть бактерії, то туди збігають ся білі кульки крові і розпочинають проти ворогів боротьбу, що до неї починають ся і целюльки, якими вистеляно з середини кров'яні жили, а теж целюльки тканин навкруги слабого місця. Білі кульки, як рухомий елемент відграють тут переважну роль: можна з них силкуєть ся захопити у середину тіла і переварити там бактерію, від чого остання мусить стратити життя. Під мікроскопом ми бачимо у середині білої кульки бактерію, але вона часто вже має неясні контури; вона розбухла, розпалася на шматочки, значить білі кульки їдять своїх ворогів, через що їх звуть фаюцітами — целюльками прожорами. Але білі кульки перемагають не завжди і тоді бактерії, випускаючи усе більш за себе їди, отрують організм, що мусить від сього умерти. Часом буває, що фаюціти зовсім не виходять проти бактерій на зустріч; тоді без жадної боротьби доходять індивідуум до смутного кінця. За самі останні часи дізналися, що причиною, через що фаюціти раз виходять проти бактерій, а другий раз їх зовсім нема у слабому місці, є так званий chemiotaxis. Виявило ся, що є цілий ряд хемічних сполучень, які притягують до себе білі кульки, але потім є і такі, що їх відштовхують. Сю властивість притягувати або відштовхувати фаюцітів — теж позитивний і заперечний chemiotaxis мають продукти життєвої діяльності бактерій; значить, коли до слабого місця збирають ся фаюціти, то бактерії, що утворюють собою у даному випадку хворобу, виробляють їдь, що притягує білі кульки, і коли фаюцітів у місці заслаблення нема, то значить бактерійна їдь їх відштовхує і не дає приступити ся до себе. Таким способом наслідки досвіду Берінга можна з'ясувати і після фаюцітарної теорії, позаяк сироватка крові шурів має позитивний chemiotaxis, значить вона збирає у місці прищепки бактерій багато білих кульок, які відразу перемагають своїх ворогів, а не то, щоб вона їх вбивала.

На останці треба згадати ще про одно з'яснення. Бурхард каже, що бактерії увійшовши у тіло дратують свою їдню нерви і центри, що розширюють кров'яні жили, через що до місця заслаблення притікає багато крові, з жил виходить чимало білих кульок, які і беруть гору над бактеріями, а у супротивному випадку їдь паралізує ці нерви і організм не має змоги виявити на шкодливий вплив жадної реакції.

Життям своїм в організмі бактерії утворюють інфекційні — заразливі хвороби. Останні на підставах способу з'явлення і розповсюдження поділяють ся на міязматичні і контагіозні. Останні се будуть такі, де хвороба передаєть ся безпосередно від одного індивідуума до другого, значить де бактерія, що утворює таку хворобу, не повинна переходити на пути від одного зараженого організму до другого через якісь особливі ступені розвою, а вже у першому здобуває наточені властивості. Прикладом таких хвороб будуть: сухоти [tuberculosis], сифіліс, бишиха [erysipelas], дифтерія, сказ [lyssa humana], телія [anthrax] і інші. Навпаки міязматичні хвороби се будуть ті, що їх побудники існують і розвивають ся і поза організмом, де стають здатними до зараження, а увійшовши в організм і викликавши у йому хворобу, страчують заразливі властивості, що їх знов набирають ся, пройшовши визначений

ступінь розвою знов таки поза організмом; значить міязматичні хвороби не передають ся безпосередно від одного організму до другого. Прикладом таких хвороб будуть ревматизм, пропасниця [febris intermittens], хоч остання утворюєть ся не бактеріями а особливим паразитом haematophylum malariae і інші.

Опріч сих хвороб, що про них певно можна сказати, до якого поділу вони належать, є такі, що мають ознаки обох поділів, то-б то: до міязматичних вони скидають ся через те, що побудники їх розвивають ся поза організмом, але відрізняють ся тим, що початок їм дає організм: доки слабого нема у даній місцевості, доти тут не буде й хвороби; навпаки чисті міязматичні, звязані з даною місцевістю; побудники їх існують завжди у самому ґрунті, і існувати муть, не вважаючи на те, чи буде тут здатний до заслаблення організм. До контагіозних вони скидають ся тим, що для з'явлення зараження на даній місцевості повинен бути слабкий організм, а відрізняють ся, що зараза повинна пройти стадію розвою поза організмом, перш як стане здатною викликати зараження. Через те то, що вони мають властивості і міязматичних і контагіозних, їх виділяють у особливий — середній поділ — міязматично-контагіозний. Прикладом їх будуть: холера, жовта пропасниця і інші.

Потім велике значіння має те, що деякі хвороби, як от болячка, різачка [dysenteria], бишиха, холера омежують ся тільки яким небудь одним місцем організму — се місцеві заслаблення. Другі навпаки заражують усю людину; на пр. віспа, кір, пропасниця — се загальні заслаблення. А інші починають ся як місцеві, а потім заражують усього: сухоти, дифтерія і т. и.

Як ми казали у загальному огляді, бактерії існують скрізь, але на щастє се не стосуєть ся до наточених, їх — порівняючи до нешкодливих — далеко менше. Наточені бактерії існують часом завжди у якій небудь окремій місцевості і через те тут раз-у-раз є та хвороба, на пр. холера у Східній Індії. Се ендемічні хвороби для даного місця. Звідсіля вони здатні розповсюджувати ся на інші місця, де їх перше не було, обходячи часом величезний обшир земель і змітаючи перед собою, як помелом людей. Се епідемічні хвороби. Прикладом буде та-ж сама холера, коли вона з Східної Індії переходить куди небудь инше. Другі ендемічні хвороби, як от пропасниця, навіть часом кидають слабу людину, коли вона виїздить з малярійної місцевості, а не то щоб переходити у інші місця.

[Далі буде].

Д-р Ол. Черняхівський.

ОПОВІСТКИ І КРИТИЧНІ ЗАМІТКИ.

Юрйо Стефенсонъ. Оповідання про те якъ вигадаю желъзницю. Написала М. Загорія — Коштом тов. „Просвіта“. Львів, 1892 р. 32 стор. м. 8°. Ціна 10 кр. — Орлеанська дівчина Манна д'Ари. Написала М. Загорія — Львів, 1893 р. 40 стор. м. 8°. Ціна 10 кр. — Оповідання про Хведора Християнина і про друга його Оврама Жидовина М. С. Ліскова. Переклада з російської мови М. Загорія. — Львів, 1893 р. 30 стор. м. 8°. Ціна 10 кр.

Оці три книжечки, хоч в їх викладаєть ся про різні речі, ведуть читача в одну сторону, бо всі три виявляють, як жили та поводитились хороші люди.

Про Юрка Стефенсона з великою цікавістю прочитають наші хлопці, особливо ті, котрі не задовольняють ся повсякчасною роботою в полі та коло дому, а мають гадки ще й про корисні для вжитку людей ремесла. Юрко Стефенсон, самородний механік, котрий вигадав желізницю, дає найкращий приклад, як людина з таланом, шануючись та рук не покладаючи, здобуває собі добробит і стає в пригоді людям. Батьки теж уважно послушують цю книжечку, бо в ній доволі виразно з'ясовується розумне, чесне і невипуще — трудове життя гарного простого чоловіка, котрий зріє ся папуванням, зоставшись звичайним громадянином, вельми поважним усюди, де його знали. Цей твердий духом муж, чулий до людей, а найпаче до бідних, так і стоїть перед очима, коли про його знаєш.

Особливий шлях у житті молодим читачам покаже Орлеанська дівчина Жанна д'Арк. Одвічна любов до рідного краю веде цим шляхом, як повела вона й Жанну. Просту дівчину, мужичу дочку, вславлено по всьому світу за її рішучу, непохлибну прихильність до родини. Величя постаті Жанни має силу вразити добром натхнені душі, а життя її покаже, як треба відстоювати найдорожші свої думки. Такі враження — по всяк час — ваблять і мають особливу вагу для вклого часу, коли нікнуть в громаді родинні почування. Певно, зацікавить молодих читачів життєпис Жанни д'Арк і з'ясуванням тогочасних громадських справ у Франції. Справи ці були вельми тяжкі під чужоземною владою, а ще тяжчі від того, що самі Французи не купили ся. Однак лихоліття дійшло до краю, — народ, нагорювавшись, став ждати, що його от-от визволить від ворога не знатий хто-небудь, а своя-ж таки проста людина. Силу, потрібну задля такого діла, почула в собі Жанна д'Арк, і зробила велике це діло одним палким бажанням визволити рідний край із неволі. Одним найбільше пройме читача життя Жанни д'Арк.

Третя книжечка „Про Хведора Християнина і про друга його Оврама Жидовина“ з'ясовує теж поважну річ, викладаючи, як ще в давні часи гарні люди вміли шанувати свою і чужу віру. Навче-б то кожному зрозуміло, що за віру ніяк не слід ворогувати, а про те поміж людьми якось інакше вело ся та й досі веде ся. І в наші часи досить часто трапляє ся, що не то, що темні, а навче-б, то й освічені люди вважають за статечне діло силувати людей, нахилиючи їх до своєї віри. Оповідання „Про Хведора Християнина і Оврама Жидовина“, котрі жили ще тоді, як найбільшу силу мали „язичники“, виразно покаже читачам, задля яких писало ся це оповідання, як помиляють ся і як але роблять люди, ворогуючи з людьми за віру. В цім оповіданні увесь зміст його доводить до певної думки: „скільки і що у вірі хто розуміє, на те вже Божа воля“, як звичайно казали обидва други, про котрих зложено це оповідання.

Про таких людей висловлює ся в коротко окреслених тут оповіданнях-перерібках М. Загірної. Задля перерібок не треба й бажати кращих теж. Оповідання написані дуже чепурною мовою, в котрій виявляє ся добірна чистота. В усіх трьох книжечках нема й одного слова неукраїнського. Вислови скрізь легкі, дотепні. Коли додати, що чиста, навче-перемита, ця мова до того й проста дуже, то треба ждати, що помічені книжечки з добрим ужитком прочитають, як дорослі читачі в селах, особливо молодь, так само й старші діти інтелігентної частини громади.

Л—ко Ч—на.

Вимки з народної літератури українсько-руської XIX. віку. Для вищих клас середніх шкіл уложив Олександр Барвінський. Часть II. Друге видане доповнене і перероблене. У Львові 1893 р. Стор. XLII і 379 в 8°. Ціна 1 р. 50 кр. або 3 корони.

З огляду на нововиданий план науки язика руського в гімназіях галицьких і інструкцію для учителів сего язика умістив укладчик перед вимками з народної літератури українсько-руської довшу статтю на 36 сторонах, в котрій містять ся огляд народної літератури нашої від 1798 р. на Україні, а 1837 р. в Галичині. Відповідно до вимог шкільних представив автор розвій літератури нашої XIX. в. після поодиноких її фраз з їх головними напрямками, впливами, котрі на ню ділали найвиднішими представителями і огнищами просвітними. І так: насамперед автор каже, що нова література XIX. в. називає ся тоді народною, „позаяк оперлась на

живій літературі устній українсько-руського народу“. Відтак подає причини зверхні повстання народної нашої літератури, як: оживлений рух літературний в другій половині XVIII. в. спершу в Німеччині, а відтак Англії, і подучений з ним новий напрям літератури, названий романтизмом, відтак ідея свободи і рівноправности всіх верств, випередивша французьку революцію, дальше війни Наполеонські і розбуджена ними свідомість і ідея національна, а вкінці відроджене словянських народностей під кінець XVIII. і з початком XIX. в. Яко „внутрішній“ причину зрадження народної нашої літератури на Україні подає автор реакцію самої нашої суспільности проти нових порядків і проти централізації. З таких різнородних причин зросла національна свідомість українська, котра викликала початкову проби рідної етнографії. Дальше обговорює автор становище і значінє Котляревського, яко творця нової доби письменства нашого, виказуючи при тім головні прикмети его творів з'окрема, а відтак творів 20-их і 30-их років взагалі. Відтак говорить автор про Полтаву і Харків, яко перші огнища національної свідомости і літератури нашої, вчисляючи письменників і учених, що входять до харківської української громади, зазначаючи їх думки і напрями літературні і вирізняючи їх панселявізм в протиставленю до державного. Се все обговорено на 12 сторонах. В другім відтинку статі, про котру мова, подані впливи, під якими розвивала ся народна література в 30—40-их роках, а то: вичування народности а особливо устна поезія, польсько-українська романтична література [котра посилювала ідеалізацію козащини], письма Бродівського і Міцкевича, московська література і західноєвропейська. Автор зазначає виразно, що наша література під безпосереднім впливом літератур західноєвропейських випередила в дечім московську, іменно в зображуванню народного побуту в повістях. Се зібрано на 4 сторонах. В третім відтинку [на 4 сторонах] обговорює ся розвій народної літератури в 40-их роках, с. е. в тій фазі, в котрій вже ідея національна виступає з цілою свідомістю в нашої літературі. Яко чинники підмагаючі сю літературу наведено: основанє університету в Києві 1831 р., основанє на віір тайних товариств тодішних в Італії, Іспанії, Німеччині і Росії Кирило-Методієвського братства в Києві, вплив руху національного у Чехів і Словаків і тогочасного руху в польській літературі [ідей поем Красінського, науки Товіянського, месіянізму Міцкевича і думок про всесловянське значінє Київського прим. у Чайковського: Powieści kozackie]. Найширше розводить ся ту автор над ідеями Кирило-Методієвського братства, а іменно про его панселявізм федеративний, відмінний від державного. В четвертім окремім відтинку виложив автор коротко і всесторонно значінє Шевченка в літературі нашої і заслугу его іменно в тім, що мільйони крепаків ожили яко народ, яко нація українсько-руська.

Скінчивши огляд літератури на Шевченку, перейшов автор до обговорювання літератури нашої в Галичині Розказав насамперед про долю Галицької Руси по переході в склад Австрії, про прихильні відносини Марії Тересі і Йосифа II. до Русинів, про руські виклади на університеті львівським і про мертвий язик викладів університетських; дальше про перші заходи мітрополіта Левіцького і Ів. Могильницького около викладового руського язика в народних школах; про просвітне товариство для народа в Перемишлі (1816 р.); відтак про відгомін словянського відродженя і руху літературного українського в Галичині; про досліди мови руської, розпочаті Ів. Могильницьким; про перші проби письменства з обсягу народного шкільництва і про поетичні проби Йосифа Левіцького і Кирила Блонського; про науковий рух в 20-их роках університета львівського, дотикаючий народних руських пісень, а вкінці про невизначні погляди учених грамотів галицьких на руську мову [Зубрицький, Йосиф Левіцький]. За приводом польської молоджи, розказує дальше автор, аложилась у Львові в 1832/3 „Руська трійця“, котра заговорила про руське народне письменство і его завданє національне і положила виданєм „Русалки Дністрової“ почин до позитивної роботи для народу. А позаяк Маркіян Шашкевич був ініціатором того нового в Галичині руху і найщирішим діячем, то-ж обговорює автор широко і всесторонно его літе-

ратурну діяльність і значіне. Згадавши відтак про остигане руського духа і слабнене літературної діяльності у Маркіянового кружка по смерті Шашкевича, перейшов автор до зображення подій 48. року і слідує. Розказав автор про знесення панщини Фердинандом I, про Головну Раду Руську і її відозву [з 10. мая 1848.], в котрій призвано нарід українсько-руський самостійним поміж словянськими племенами; вітак про „Руский собір“, і „Дневник руский“ яко орган того-ж, даліше про з'їзд словянський в Празі; про „Собір руських учених і любителів народньої просвіти“, про засноване „Галицько-руської Матиці“ і збудоване „Народного Дому“, яко огнища народного руського життя, науки і просвіти. Відтак наводить літературні твори, що вийшли у Львові і в Перемислі в наслідок розбудженого повисшими поліями життя духового і літературного в Галичині. Виказавши то все, обговорює автор даліше поновний упадок літератури народної і національного руху по 1850. р. з причини реакції часів міністерства Баха а іменю появлене виразного напрямку „обладнательного“ в літературі, котрий то напрям був наслідком пропаганди кружка московських славянофілів з підмогою Погодина і его заступника в Галичині Дениса Зубрицького. Про сю пропаганду, тревачую до нині, і її характер говорить автор обширніше, а іменю про літературні появи 50—60-их років, викликані тою-ж пропагандою. Сей огляд кінчить автор тим, як в 60-их роках на перебір Погодинської колючої починає серед руської суспільності в Галичині будити ся придушена свідомість національна і як відроджує ся народна література під впливом руської літератури на Україні.

Зазначити треба, що автор представивши сей огляд предмету в найзагальніших рисах, нагромадив в нім так багато різнородних відомостей, для учеників ще незаних, що з дидактичних оглядів було би пожаданим, весь в огляді зміщений матеріал якось яснійше і прогляднійше розділити і систематичнійше угрупувати, щоб студіюване і спам'ятане ученикам улегшити.

По загальнім огляді літератури нашої помістив автор згадані і виїмки з творів 12 значніших письменників зперед 60-их років на 370 сторонах, а то: Котляревського, Артемовського Гудака, Григорія Квітки, Євгенія Гребінки, Маркіяна Шашкевича, Миколи Устияновича, Івана Вагилевича, Якова Головацького, Антона Могильницького Миколи Костомарова, Амвросія Метлинського і Тараса Шевченка. Інших письменників, котрих твори поміщені були в першім виданні, випущено, а то: Василя Гоголя, Петренка, Щоголева, Макаровського, Мордовця, Максимовича і Гушалевича. Але про сих письменників згадано бодай в загальнім огляді; Кухаренка-ж не тільки випущено, але навіть про него нігде не згадано, навіть в біографії Шевченка ні; а все-ж таки ученик повинен знати его бодай з імени, як вже не для его загальної знаної драми, то для его приязни до Шевченка самі тоді, коли сей був на заслання. Сподіватись належить, що буде про него згадка аж в III. часті, коли читатись буде поезія Колясського: „На похорони Я. Кухаренка“. Біографії суть о багато повніші і основніші, як в попереднім виданні. Уложенью біографій, як видно, хіснував автор з найновіших дослідів і публікацій. Обширні суть біографії М. Шашкевича [4 картки] і Костомарова [2 картки]; найобширніше-ж єсть написана біографія Шевченка, бо аж на цілх 8 картках. В кожній з біографій подає автор головні дати з життя писателя і підносить ті моменти, котрі кидать світло на его літературну діяльність і її характер. Відтак обговорює літературну діяльність писателя, її напрями і впливи на ню, головні прикмети творів і взаїмні їх відносини, а вкінці становище і значіне письменника в нашій літературі. В біографії Шевченка вражає се приємно, що автор обговорюючи роди творів Шевченкових не залишив обговорити і ті поезії, в котрих проявляє ся антагонізм до византизму церковного, або в котрих попадають ся інколи безбожні слова і картини або відступства, як в „Марії“, від евангелія. Лучше бо, сли сама школа згадає про такі твори, належачі до найбільшого поета, вкаже на властиві їх мотиви і поставить їх у властивім світлі, зводячи до правдивої міри, як щоби тайла на те тільки, щоб відтак ученик поза школою позваляв собі „жестропроказ“ визнавати їх пересадно і на некористь

поета. При писанні біографії Шевченка, видно, користав автор сумлінно з праць, що відносять ся до сего предмету, але не увагляв найновішої праці Ол. Кониського „Подорож в рідні села Шевченка“ („Зоря“ 1893. стор. 94.); інакше було би не повторило ся в біографії по давньому „сад Жениха“ замість правдивого „сад Желіха“. А що в тій біографії находит ся два рази імя Чубинського замість Чужбинського [стор. 237], то правдоподібно похибка друкарська, бо-ж повисше трохи є вірно подано, що Тарас проживав у Олександрі Чужбинського, про котрого треба і пізнійше думати а не Чубинського.

Що до виїмків з творів вчислених повисше письменників, то можна з укладу цілої книжки зауважити намагане автора, подати виїмки з різних напрямів літературної діяльності у кожного письменника. Се змагане видно виразно коло Котляревського, М. Шашкевича, а іменю коло Т. Шевченка. При останнім дійсно переведено вповні згадане намагане, подати ученикам взори з різних напрямів поетичної творчості поета. Між иншим годить ся піднести, що укладчик умістив також політичні поезії Шевченка, як на пр. „Послання“ і політичну алегорію: „Неофіти [розуміє ся, з відповідними змінами і пропусками]“. Щоб всесторонно ученики пізнали Шевченка, то помістив автор також его драму „Назар Стодоля“, твір вправді не викінчений, але даючий певне свідомство о великім таланті драматичнім Шевченка. На Шевченка положив укладчик найбільшу вагу і тому призначив для него більше як третину книжки (138 сторін). То зовсім слушно. Але за те Квітка в сім переробленім виданні гірше вийшов, бо коли в першім виданні були его твори з різних напрямів [Маруся, Салдатський Патрет, Черекотиполе і драма „Щира Любов“], то тепер лишено тільки повісти „Маруся“ і „Черекотиполе“, що вказують на его сентиментально-ідеалістичний напрям, а не вставлено ані одного твору з напрямом сатирично-гумористичного. За „Щирою Любовю“ чей ніхто не буде плакати. В порівнянню з попереднім виданнем виступає на яв ще тая мила новість, що Костомарів представив ся в сім виданні ученикам дійсно яко історик, а не тільки яко поет, як то було в першім виданні. По двох бо поезіях [„Брат з сестрою“ і „Журба Єврейська“] вставлено два довгі виїмки з монографії: „Дві руські народності“ і з історичної монографії „Вогдан Хмельницький“: Облога Львова. Але, чому випущено коротку, так хорошу і повну силу і виразу поезію „Співець Матуса“, котра була в I. виданні?

Огляд літератури і біографії суть написані чистою і гарною мовою українсько-руською. Праворисє всоди — не тільки в уступах, що вийшли зпід пера укладчика книжки, але також в усіх виїмках з творів письменників — є одностайна і то шкільна, нововведена, але таки ще з деякими відступствами, приміром: сьлідив (стр. 114), насьлідник (115), сьніг (XLI) парохія, академія, немало (стр. 236), Послання, письменство. Коректа в сім виданні о багато стараннійша, як в виданні попереднім, в котрім лучали ся деякі разячі похибки; а все-ж таки і ту подибуєть ся не малі похибки друкарські, як: стор. XIV.. де стоїть, що „Український Вістник“ застановлено в р. 1729 (?); стор. XXXIV., де друковано, що М. Максимович відозвав ся з нагоди виходу „Русалки Дністрової“ в альманаху „Кієвлянин“ р. 1831 (?); стор. 233., де хибно надруковано, що батько Тараса переніс ся з Мокринець (?) до Кирилівки.

Немаловажним чинником, улегшуючим вичученє язика українсько-руською іменю з огляду на правильне наголосуванє, єсть означуване слів знаками наголосу, передосім в творах закордонських письменників. В сім взгляді поступив укладчик дуже добре, заосмотривши майже всі твори написані на Україні наголосами; нема означених наголосів тільки в поезіях Костомарова та й Метлинського.

Яко дуже добру сторону нового сего підручника шкільного, пособляючи вельми науці, кожний мусить узнати долані при кінці книжки „поясненя слів“, котрих всіх єсть 470; рівно-ж і подані на долі під текстом найголовніші біографічні дати і літературні відомости про славних європейських учених та письменників, про котрих в горі в тексті находит ся згадка, приміром: про Байрона, Тому Мура, Вальтера Шкота, Шеллея, Ломоносова, Скаррона, Вільяма, Аболя

Миколу, Державина, Бродзінського, Міцкевича, Срезневського, Максимовича, Ганку, Челяковського, Аксакова, Хомякова, Карамзіна, Жуковського, Дубровського, Юнгмана, Шафарика і Копитара, Караджіча, Коляра, Погодина і про багато польських письменників; про сих останніх вправді учать ся в польській літературі, але про попередніх не мають в школі нагоди коли-інде де-що довідатись.

Зібравши всі разом уваги, приходиться ся до заключення, що новий сей підручник з кожного огляду перевищує давній і дає явний доказ поступу на полі підручників шкільних руських. Має відтак багато добрих прикмет, так з огляду на цілі школи, як і на саму літературу руську, що без сумніву поспере науку нашого язика і літератури в середніх школах наперед. Тими прикметами суть: вельми поучаючий огляд літератури українсько-русської, повні біографії, відповідний вибір виїмків з творів, положене ваги на Шевченка, чистий і правильний язик огляду і монографії, однастайна правопись, додані поясненя слів і вкінці приманлива зверхня форма книжки. Поменні недостатки серед того никнуть.

Ілля Кокоруда.

ЄЛИСАВЕТА ІВАНІВНА МИЛОРАДОВИЧКА.

[Гл. портрет на 49 стор.].

Обовязок живих єсть шанування пам'яті померших. На превеликий жаль обставини і умови посторонні спричинили ся, що сей обовязок Товариство наше може тільки тепер справити прилюдно. Правда й те, що доки Єлисавета Ів—на була живою, незручно було для неї, щоб уся наша Україна подала їй прилюдну подяку і перед цілим світом промовила *спасибіг* за той вчинок, що доки світу сонця не зникне з пам'яті Русинів по цілій українській землі. Вчинок сей став ся року 1873-ого, коли Дмитро Павлович Пильчиків привіз до Львова дар Єлисавети Іванівни Милорадовички дев'ять тисяч гульд. на заснуванє Товариства імені Шевченка. Без сего дару — нашого Товариства не було-б на світлі, принаймні не було-б ще довгі-предовгі літа. Таким чином з зерна посіяного щедрою рукою Єл—ти Ів—ни зросло Товариство наше, а з ним друкарня, „Правда“, „Діло“, „Зоря“, нарешті „Записки“, чимало окремих книжок, і головна річ, з'явив ся той ґрунт, на якому росте і зростати ме далі наше питоме дерево науки і письменства.

Так хто-ж з честних Русинів по цілій Україні від Дону до Тиси не поклонить ся перед пам'ятю Милорадовички і не скаже укупі з нами: „Спасибіг, мамо, спасибіг на віки! Земля тобі перем!“

Єлисавета Іванівна Милорадовичка родила ся в селі Тростянці, прилуцького повіту. Померла в Полтаві 14 лютого ст. ст. р. 1890-ого на 60 р. свого віку. Батько її доводив ся праправнуком гетьманови Івану Скоропадському; а мати, те-ж Єлисавета, була з роду Тарновських. Року 1856-ого Єл—та Ів—на одружилась з дукою-богатирем полтавським Милорадовичем. У їх в обох було в Полтавщині та в Катеринославщині більш за 50 тисячів десятин землі. На початку рр. 70-их М—чка одвдовіла і останній свій вік не покидала діл добродійних; та на лихо, не було біля неї такого щирого порадника, щоб свідомо тямив, куди треба навертати щедрю руку Єл—ти Ів—ни і куди вона повинна давати свої достатки. Треба сказати, що Єл—та Ів—на була типичною красунею; додавши сюди вихованє панське, аристократичне, агадавши порожнєту духового і морального життя полтавського панства, не будемо дивоватись, що М—чка, яко дитина сього шару, не переняла ся на віки, бо не могла переняти ся під час свого віку дитинного, глибоким, суцє українським демократизмом. Вплив Українців свідомих на початку рр. 60-их зробив з неї тільки Українку-націоналку, розвив у неї національний інстинкт прирощений до ступня свідомости і дякуючи сьому впливу, у неї прокидали ся вчинки характеру глибоко-демократичного. Та тільки прокидали ся! Не прищеплений змалку, не вигодований в дівочтві, а потім раз-пораз паралізований впливом чоловіка, кривяків, панської громади і вищої бюрократії полтавської, демократизм український

не мав спроможности викоренити з серця снанилого, з душі аристократичної елементів панства і стати керманієм життя і всіх вчинків Єл—ти Ів—ни до віку.

Під кінець 50-их і на початку рр. 60 их, коли в Росії почало було займатись на світ, в Полтаві, під проводом Дмитра Пильчикова, був гурток українських демократів. До сього гурту пристала і Єл—та Ів—на, і під впливом сього гурту чимало запомогала народній освіті. От що читаємо в „Правді“ [Квітень, 1890 р., стор. 57] в кореспонденції з Полтави: „Коштом Єл—ти Ів—ни видано в Полтаві ґраматку для шкіл, зложену Строніним, і Українські Пропісії Ол. Кониського. Коли в „Основі“ обізвав ся голос Костомарова про збираннє коштів на видиннє книжок для народу [на ті гроші виано Оповідання Опаровича, Арифметику Ол. Кониського, а більш вилавати не можна стало], Єл—та Ів—на внесла туди чималу лепту. Багатоко запомогала вона недільним школам, найпаче дівочим: одну дівочу школу на місті, другу на передмісті Павленках і щоденну хлопчу [вечірню], організовану Кониським і Томашевським, Єл—та Ів—на удержувала власним коштом. Коли в Полтаві набрало ся доволі шкіл, керманіч їх організували загальну раду шкільну, склавши її з вибраних школами репрезентантів [Милорадовичка, Щелкан, Стронін, Кониський, Лобода, Пильчиків і Томашевський]; так отся рада організувала в Полтаві „Народню читальню“ — бібліотекарем був Кониський. Коли р. 1861-ого полтавський гурт Українців спорудив привселюдні відчити для народу, де лекторами були Пильчиків, Кониський і Стронін, а потім взяли ся й за спектаклі для народу, так і в сій справі Єл—та Ів—на брала значну участь. Не мало запомогла вона й дівочій гімназії в Полтаві“. Опріч того М—чка власним коштом організувала школу в селі Рибках. Коли вишло знесеннє крєпацтва, Єл—та Ів—на своїм крєпакам подарувала по 1 десятині землі. Починаючи з р. 1878 М—чка до самої смерті була президенткою „благотворительного“ [добродійного] товариства в Полтаві, і за сей час прибрала товариству величезну, на 20 десятин, селитьбу з добрим домом і грошей запасних 6.000 карбованців.

К.

ФЕЙЛЕТОН.

[Злий дух з рилом і фонетика. „Зданіє безъ основанія“. Галицькі тверді люди. Малі Тараски і великий Ю Яворський. Добра рада для політичних вояків. Ювілей „Прогресів“ і дещо з бі справоздань].

Великим поетам нераз удає ся з великих болів зложити малу пісню і в ній сказати докладно, що іменно болять їх і цілий нарід. Найславніший теперішній поет народний галицьких „твердих“ Русинів, Дмитрій Г. Третяк, головний доставник патріотичних віршів до всяких „їзданій“, ввів також зложити чудову а маленьку пісню з наших великих галицьких болів. Шановним читачам знад Дніпра, Волги або Неви сї галицькі болі може й незрозумілі (вои-ж і так мало-що знають про Галичину), але й їх можуть зворушити сумні слова д. Третяка:*)

Ой сьля я зажурился,
Що на Руси спбрь зробился,
Що измѣнники настали,
Славу русску запродали...

Знать дурѣйки всѣ наѣлись,
На письмо бо напосѣлись:
ѣ, ѣ, ѣ выкидають, —
Тѣмъ Русь-Матерь убивають.

Постой, брате, опомнися,
Що дѣлаешь? Схаменися!

Часть вже розумъ добрый мати,
И Русь-Матерь почитати...

Жиды лучшій розумъ мають:
Свѣй „байсь“, „алефъ“ всѣ читають,
„Шлехте цадыкъ“ свѣй шанують,
По азбуцѣ не бушують...

Чомужь духъ злый пхає рило,
Тѣмъ, где нашъ святыи Кирило
Умно сѣлалъ и прекрасно!
Лишь туманамъ то не ясно...

Чи можна коротше і краще вивопити, що іменно убиває Русь-матір? Фонетична правопись — се той ніж, котрим злий дух з рилом (що се за звір?) убиває нещасну Русь-матір. Лиш туманам (значить: безглуздим) то не ясно! Боже мій! Люди блукають манівцями, шукають причин народної неволі і не найшовши викирають, а ту ось і є причина —

*) Гл. „Русскіи мысли и повѣсти“, виданє „Общества им. М. Качковскаго“, за сїчня 1894.

hier liegt der Hund begraben!... Прото — по словам знаменитого поэта Д. Третьяка — „палковъ фонетику! Русинѣвъ тѣмъ не мудрують! Фонетику, якъ чужою, зъ далека хиняймо!“

Такі „русскіи мысли“ розісало „Общество им. Мих. Качковскаго“ своїм кільком тисячам членів. Ті члени, розуміє ся, запам'ятовують собі слова віщого поета і відтак на якімсь вітч вискажуть їх, як „голос народний — vox populi“, котрого всі мають держати ся. І то вже кількадесять літ азбучні герої буквами морочать людям голови, так як би се була найважливіша справа! Тяжко не писати сатири...

Було се тому 25 літ. Дня 8 н. ст. грудня 1868 р. львівська молодіж академічна затожила знане тепер на всю Україну-Русь товариство „Просвіта“. В місяць по тім „русская“ часопись *Слово*, котра висміяла заложене „Просвіти“, вичувала сему товариству недовгий вік словами: „Тая молодецкая реформа, подобно зданію, немѣющему крѣпкого основанія, долго не устоится“ (гл. „Слово“ 1869 р. ч. 5). А тимчасом та молодецка реформа мала кріпке „основаніє“, коли вже устоялась 25 літ. Не пошкодило „Просвіти“ і „Общество им. М. Качковскаго“, заложене против неї, не пошкодило ніякі доноси, ревізії, агітації; молодецка реформа зреформувала думки суспільности так, що ми вже спізнали, чий ми діти і яка наша мета, а хто нам ворог. Чоловік, що вичував „Просвіти“ недовгий вік, був лихим пророком, так як несправедливими справоздавцями суть всі ті, що зростом сили у галицьких „твердах“ за послідні часи туманять голови тим, що каже того...

Звичайні галицькі „тверді“, то такі як їх поет Д. Третьяк, а дотепніші думають про себе і про нас так: Виходить у Львові журнал „Бесѣда“. Редактор сего журнала Осип Мочаловский став минушого року видавати его на російській мові. Сей вчинок такий, що его у прихильника російської мови треба назвати розумним. Отж редактор „Бесѣды“ у 1 числі за рік 1893 написав таке: „Десять лѣтъ тому назадъ, когда наше образованное общество еще находилось въ тискахъ рутинизма, насъ, сторонниковъ исторической русской мысли, справедливо обвиняли въ томъ, что мы сеемся въ „русскіе люди“, а не умѣемъ ни писать, ни говорить по русски и пишемъ и говоримъ „язычиємъ“. Даже польскія газеты шутили изъ насъ“. — Думав би хто, що по тих десяти літах справді австрійські прихильники московської мови вміють і все пишуть по московськи. Щасливі віруючі нехай собі возьмуть їх видавництва та поговорять з котрим-будь галицьким „русским“ чоловіком... А ми, що знаємо їх, і тепер справедливо обвиняємо їх, що даром „суються въ рускіе люди“.

Сего року в 1. числі „Бесѣды“, молодий письменець Юліан Яворський оцінив прихильно поезію Д. Франка „що за толеранція!“ і при тій нагоді написав такі мудрощі:

„Нужно только ближе рассмотреть всю современную маорусскую или, какъ она величается, „украинскую“ литературу, чтобы убедиться, что это только близзвенный наростъ на русскомъ народномъ тѣлѣ, не являющій ни основанія, ни будущности. Приглянувшись, мы увидимъ, что сѣ эти Школяченки, Подолени, Горбенки и другіе — „енки“ — не писатели, не поэты, даже не литературные люди, а просто политическіе солдаты, которые получили приказаніе: сочинять литературу. пишутъ верши, на закѣтъ, на сорокъ, на фунты. Вотъ и сыплются, какъ изъ рога кобыля, безграмотныя литературныя „произведенія“, а въ каждомъ изъ нихъ „меленька Украйіна“ и „клятый Москаль“ водятся за чубы. Ни малѣйшаго слѣда таланта или вдохновенія, ни смутнаго понятія о литературной формѣ и эстетикѣ не проявляютъ эти „малые Тарасики“, (какъ остроумно называлъ ихъ г. Драгомановъ), но этого всего отъ нихъ не требуется, лишь-бы они заполняли столбцы „Зора“ и „Правды“, лишь-бы можно статистически доказать міру, что, дескать, какъ-же мы не самостоятельный народъ, а литература наша не самостоятельна, въ особаа отъ „московской“, если у насъ имѣется цѣлыхъ 11 драматурговъ, 22 беллетриста а 33 и 1/2 поэта, которые свои фамиліи оканчивають на — „енко“?..“

Малі Тарасики і „политическіе солдаты“! Коли-б ви писали по московськи, то великий Юліан Яворський не доносив би так на вас і не сказав би вам злого слова. Для его гарних очей, для вигоди і грошій покиньте ви „сочинять украинскую литературу на заказъ, на сорокъ, на фунты“... Така моя добра рада! Приставайте до сусідів, там за фунт літератури дістанете десять фунтів рублів, там вас пригорять і славу вашу розтрублять ерихонськими трубами. Підіть як прикладом некоторых своїх старших братів; адже красче мати сто тисяч читачів, як тисяч; адже красче мати сто ти-

сяч рублів, як нічо... Що вас жде в українській літературі? Чужі на вас будуть дивити ся бісом, а свої не зможуть оцінити вас. У чужих при добробуті станете великими Тарасами, а у нас у алідних ще поменчаєте. У чужих найдете шанобу і признанє, а у своїх байдужість і легковажну ухвілку в нагороду за страчений час і силу, за знівечене житє своє. „Политическіе солдаты“! дістанте ви прикази „робити“ українську літературу... Від кого ви дістанте сі прикази і з ким маєте воювати, Д. Яворський не сказав, і ви мабуть самі не знаєте. Ні, ви знаєте, хто вам прикази дає, лише галицькі москвофіли его не знають. Вашим командиром є любов свого народа, що вам каже „свою Україну любити, бо время люте“. Командир сей могутний а справедливий. Під его проводом здобудете все, чого бажаєте, бо він побороє всякі перешкоди, а бистрим оком бачить і далеку будучину...

Українська література — „наростъ на русскомъ народномъ тѣлѣ, не имѣющій ни основанія, ни будущности“. Коротко сказано, а гладко... Нїтъ основанія — і більше нема що балакати. „Просвіта“ була також „зданіємъ безъ основанія“ і дивно, що досі устоялась. Мабуть так буде і з богато иншими появами, що на перекір природі, не маючи „основанія“, будуть стояти і то навіть кріпко стояти, против волі некоторых хитроумных інженерів...

Та от я за всякими вищими поетами і хитрими Малоросами забув, про що хотів говорити. Про товариство „Просвіту“ бажав я річ повести, та злий дух з рилом і малі Тарасики перешкодили мені. Свѣято мали ми у Львові, велике свѣято, хоч воно й не випало дуже нарочито. „Просвіта“ обходила свій 25-літній ювілей дня 2 н. ст. лютого с. р. Того дня відбули ся у Львові загальні збори сего товариства і концерт ювілейний. На зборах роздавано книжечку, написану Д. Іваном Белеєм, в котрій розказана коротко історія „Просвіти“ за минулих 25 літ. „Просвіта“ на Україну впливу не має, то там певно і мало знані великі заслуги сего товариства для Галичини. З дрібного, несьмілого почину молодіжки розрослося се товариство широко, розкинуло по краях сотки тисячів своїх видань популярних, запомогло руські школи своїми учебниками і помічну руку подало неодному чоловікови, а остатніми часами взялося і за економічне піднесенє народа. Всіх членів від свого основанія мала „Просвіта“ около 6.700, а з тих в 1893. році 3313 платили правильно членські вкладки. Спершу до сего товариства майже не належали селяни і міщани, а тепер переважну більшість членів становлять іменно селяни й міщани. В роках 1892 і 1893 приступило до „Просвіти“ 1133 нових членів. У тім числі 6 селян 596, читалень і брацтв 122, свѣячеників 74, дяків 61, міщан 54, учителів народних 46, жінок 34, студентів університету 22, воєків 22, ремісників 21, все решта понизше 20.

Нині „Просвіта“ має 10 філій, а читалень „Просвіти“ 112, заснованих на підставі статута з серпня 1891 р., (з тих 83 вже уконститутованих, а 29 ще ні). Ті читальні різнять ся тим від инших, що можуть мати не лише книжки та часописи до читаня, устроювати відчити, вечерниці і театральні вистави, але можуть мати (без окремих статутів) і свої крамничі, каси позичкові і каси ощадности, можуть закладати спілки рілничко-господарські та промислові і шпихлірі збіжєві.

На бібліотеку „Просвіти“ звернули виділи увагу від року 1886. Збільшили її головню Евсевій Грушкевич і Чех Франтишек Ржегорж, а відтак і инші Галичани та Українці. Бібліотека числить тепер около 4000 номерів. Рівночасно дано вже початок і архівови і музеєви з дарів і закупна.

Почесними членами товариства „Просвіти“ є 7 Українців, 14 Галичан і 1 Чех, а іменно: М. Димет, С. Качала (записав „Просвіти“ 8000 зр.), В. Федорович (дарував „Просвіти“ 12.000 зр.), Фр. Ржегорж (дарував дорогу бібліотеку свою), Павло Житецький, Ол. Кониський, Вол. Антонович, Іван Нечуй-Левицький, Ом. Огоновський (сестъ головою товариства від 1877 року), С. Дубравський, Мих. Кожар, Вас. Чайченко, Вас. Тарновський, о. Ос. Заячківський, Ів. Борискевич, Юл. Романчук, о. Ос. Витошинський, Олекс. Барвінський, Н. Вахнянин, Ом. Партицький, др Юліан Целевич і (вельми заслужений касиєр товариства) Петро Огоновський.

З краєвих фондів дістала „Просвіта“ досі 12.000 зр. підмоги, але за те роздала досі даром своїх видань за 10.000 зр.

Масток єї виносить тепер звиш 32.000 зр. І все те принесла нависна „молодецька реформа“. З нічого, сказати-б, повстало товариство, а нині вже зовсім не вважає на се, чи має „основаніє“ чи ні, тільки своє діло робить...

З Україною не мала „Просвіта“ зносин майже ніяких; лише з декотрими письменцями й досі стоїть у звязи; а недавно віддали Україні у заряд „Просвіти“ одноразову премію з. зв. Михайлову за найлучшу драму з нашої історії, а також „фонд Леонідів“ на премії за праці з рідної історії. Годилось би, щоби Українці більше інтересувалися „Просвітою“; колиш і вони з неї мати муть хосен. На ювілей „Просвіти“ прислали Чехи вісім привітних телеграм, а з України тільки один чоловік не забув на неї, а прочим було бай- дуже...

О. М.—ей.

ЛІТЕРАТУРА.

Преса. На нашій мові виходить в Австрії сего року 17 часописів — з того в Галичині 14, а на Буковині 3. В Галичині виходять у Львові: 1) *Діло* — часопис політична. Річник 15. Виходить що дня [крім неділя і руських свят] у форматі folio; ако додаток появляється 6 разів на місяць. *Бібліотека найзнаменитіших повстей*. Передплата на рік 18 зр. [для заграниці 24 зр.]. Видавець Іван Белей. Одв. редактор Мих. Струсович. Адреса редакції: ул. Баторія ч. 24. 2) *Правда* — місячник політики, науки і письменства. Виходить що місяця 15/27 в 4—5 аркушів 8°. Передплата на рік 5 зр. [для заграниці 10 зр.]. Одв. редактор Антін Березинський. Адреса ред. ул. академічна ч. 8. 3) *Батьківщина* — часопис політична для народу. Річник 16. Виходить 2 рази на місяць 1 арк. форм. 4° кожного 1 (13) і 16 (28). Передплата на рік 2 зр. Редактор Мих. Голейко. Адреса ред. ул. академічна ч. 8. 4) *Народна часопись* — додаток до „Газети Львівської“. Річник 4. Виходить що дня [крім неділя і гр. кат. свят] у форматі 4°. Передплата на рік 5 зр. 40 кр. Редактор Адам Креховецький. Адреса ред. ул. Чарнецького ч. 8. 5) *Зоря* — ілюстроване письмо літературно-наукове. Гл. оповістку на першій стороні. 6) *Житє і Слово* — вістник літератури, історії і фольклору. Річник 1. Виходить що два місяці книжками по 10 аркушів друку 8°. Передплата на рік 5 зр. [для Росії 12 карб.]. Редактор Іван Франко. Адреса ред. ул. Губова ч. 7. 7) *Дзвінок* — письмо ілюстроване для науки і забави руських дітей і молодежи. Річник 5. Виходить 5-ого і 20-ого кожного місяця по 1½ аркуша у форматі 8°. Передплата на рік 4 зр. Редактор Володимир Шухевич. Адреса ред. ул. Чарнецького ч. 26. 8) *Учитель* — часопис педагогічний. Річник 6. Виходить 5 і 20 н. ст. кожного місяця 1 арк. у форм. 8°. Передплата на рік 3 зр. Редактор Вол. Шухевич. Адреса ред. ул. Чарнецького ч. 26. 9) *Часопись правичи*. Річник 4. Виходить в обемі 4—5 аркушів друку кожного 15. Лютого, 15. мая, 15. серпня і 15. падолиста, у форм. 8°. Передплата на рік 3 зр. Редактор адв. др. Кость Левіцький. Адреса ред. ул. Корняків ч. 1. 10) *Читальня* — письмо з „Просвіти“. Річник 2. Виходить 2 рази на місяць, кожного 9 (21) і 24 (6), по 1½ арк. друку у форм. 4°. Передплата на рік 3 зр. Редактор Кость Паньківський. Адреса ред. ул. театинська ч. 19. 11) *Духотвор* — церковна часопись. Річник 8. Виходить 2 рази на місяць, кожного 15-ого і 30-ого, по 2 арк. друку у форм. 8°. Передплата на рік 4 зр. Редактор о. Олекса Торонський. Адреса ред. ул. Корняків. — В Коломиї виходить: 12) *Народ*. Річник 5. Виходить 1 і 15. кожного місяця, по 2 арк. друку у форм. 4°. Передплата на рік 4 зр. [для Росії 8 карб.]. Редактор Мих. Павлик. Адреса ред. ул. замкова. 13) *Хлібороб* — письмо політичне, літературне і наукове для руських селян і міщан. Річник 4. Виходить 1 і 15. кожного місяця, по 1 арк. друку у форм. 4°. Передплата на рік 2 зр. [для Росії 6 карб.]. Редактор Мих. Павлик. Адреса ред. ул. замкова. — В Тернополі виходить: 14) *Посланик* — письмо церковно-народне. Річник 6. Виходить 1 і 16. кожного місяця, по 1 арк. друку форм. 4°. Передплата на рік 2 зр. Редактор о. Лев Джулинський. Адреса ред. „Посланик“ в Бережанах. — На Буковині виходить в Чернівцях: 15) *Буковина* — часопись політична. Річник 10. Виходить що тижня в п'ятницю у форм. вел. 4°. Передплата на рік 5 зр. [для Росії 8 карб.]. Редактор Д-р Василь Дугач. Видавець Сильвестер Дашкевич. Адреса ред. ул. Петровича ч. 2. 16) *Ілюстрована Бібліотека для молодости, міщан і селян*. Річник 10. Виходить що місяця окремими книжочками в 1 арк. 8°. Передплата на рік 1 зр. Редактор Омелян Попович. Адреса ред. ул. Петровича ч. 2. — В Рогізні коло Садагори: 17) *Добрі ради* — часопись ілюстрована для господарства, домашня і забави. Річник 6. Виходить раз на місяць в 1 арк. 8°. Передплата на рік 1 зр. 50 кр. Адреса ред. в Рогізні коло Садагори. — Органами народовців суть часописи згадані під 1, 2, 3, 5, 7—10, 15 і 16, органами радикалів — під 6, 12 і 13, органами клерикалів — під 11 і 14, а органами уряду австрійського є газета під 4. Правильною фонетичною друкує ся 10 часописів під 2, 4—9, 12, 13 і 15, а решта — фонетично-етимологічною. [З тих ostatnich — „Батьківщина“ і „Читальня“ відступають кучонок для статей фонетичних, наколи автор дотичної статі сего зажадає].

Окрім згаданих часописів виходить ще газетки видавані мішаниною языковою, то єсть наріччям гадіцьким з більшою або меншою примішкою церковниці. В Галичині: 1) „Архієпархіальний відомости“ [вих. у Львові]. 2) „Вістник Станіславської єпархії“ [в Станіславові]. 3) „Вістник Перемишльської єпархії“ [в Перемишлі] і 4) „Русская Рада“ [в Коломиї]. В Америці: 5) „Свобода“ [вих. в Джерсі Сіті]. Се дрібні газетки, що появляють ся раз або два рази на місяць. В. Лукич.

Редактор части літературно-наукової: Василь Лукич.

Видає Наукове Товариство ім. Шевченка.

ТОВАРИСТВА.

Наукове тов. ім. Шевченка. На 2-ім засіданні природничо-лікарської секції дня 21 н. ст. січня с. р. в присутності 6 членів предложив директор секції проф. Ів. Верхратський працю професора техніки в Празі д-ра Івана Пулюка: „Апарат до міряня ріжніці фаз між перемінними потоками і кілька за его помічю зроблених помірок“ і висказує ся про ню як найліпше. Секція ухвалою передати єї до друку в найближшій томі „Записок“. Над другою працею: „Українські людські вигадки“ Опанаса Тимченка вивязалась ширша дискусія. Рішено вкінці передати єї до другої рецензії. — Відтак поручено секретареві секції віднести ся письменно до проф. д-ра Борискивича в Градці і до д-ра Ів. Горбачевського в Празі в справі надіслана праць до „Записок“. — Вкінці обговорювано справу уложеня термінології і номенклатури природописної, фізичної, математичної і географічної. Член секції проф. Ів. Верхратський взяв на себе номенклатуру і термінологію природопису, проф. Петро Огоновський фізику і математичну, а проф. д-р Гр. Величко географічну.

На 6-ім засіданні філологічної секції дня 21 н. ст. січня с. р. повідомив директор секції д-р Ом. Огоновський, що проф. Ілля Корхундз з Станіславова виготовляє студію з староруського законодавства. — На руки директора секції прислав о. М. Моссора з Поручина „Словарець гуцульський“, а проф. д-р Смайл-Стоцький працю: „Наука руської мови в школах середних на Буковині“. Працю д-ра Стоцького порішено передати до видрукованя в „Зорі“. — Студію Олекса Шевченко і Мішкевич порішено, друкувати в „Записках“.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Подает Василь Лукич.

Двадцять і п'ять лѣтъ исторіи товариства „Просвѣты“ (.) Коротко нариснувъ Іванъ Белей (.) [Зъ пѣсьмѣма портретами] — [Книж. тов. „Просвѣта“ Ч. 166, а 3-ти за 1894 р.]. Львів, 1894 р. 68 стор. мал. 8°. Ціна 20 кр. **Правда** місячник політики, науки і письменства. Рочник 1893. Том XVI—XIX. Випуск XLVII—LVIII. Видавець і редактор Антін Березинський. — Львів, 1893 р. 716 стор. 8°. Ціна 5 зр.

Дзвінок письмо ілюстроване для дітей і молодежи видане Руским Товариством педагогічним під редакцією Володимира Шухевича. Річник четвертий. 1893. — Львів, 1893 р. 192 стор. 4°. Ціна 4 зр.

Учитель орган руского Тов. педагогічного. Річник V під редакцією Володимира Шухевича. — Львів, 1893 р. 372 стор. 8°. Ціна 4 зр.

Читальня часопись для народа. Рочник I. — Львів, 1893 р. 303+1 нен. стор. 4°. Ціна 3 зр.

Общественный поглядъ на отношенія обрядовъ въ вѣснѣй Галичинѣ уложивъ Іванъ Безсторонный. — Львів, 1893 р. Накладом автора. 115 стор. 8°. Ціна 30 кр.

Въ оборонѣ чести. Відповідь посла Олександра Барв'яньського редакції „Батьківщини“. — Львів, 1893 р. 3 нен. стор. 4°.

Статутъ Народной Торговлѣ і т. д. — Львів, 1893 р. 6 стор. мал. 8°.

Девятоеъъичайне генеральноеъъ собраніе „Народной Торговлѣ“ і т. д. відбувше ся дня 2 н. ст. падолиста 1893 року во Львовѣ. Льв., 1893 р. 23 стор. 4°.

ПОСМЕРТНІ ОПОВІСТІ.

Михайло Подолинський, звістний довголітній труженик на полі літературнім в нашій Галичині, помер дня 5 січня у Львові в закладі невинувачливих. Покійний був синомъ священика з Манева, повіта балгородського. Студії свої яко один злучихъ учениківъ скінчивъ в гімназії перемишльській в 1863 р., почімъ удав ся на видлі історично-філософійний до Відня, де побіч фаховихъ занять бравъ зновъ живу участь в товаришескій життю Січовниківъ, і де в 1869 р. бувъ головою Січі. На якийсь часъ удав ся покъ Михайло до Італії з приятелемъ своїмъ Українцемъ Кражановськимъ, вернувъ відтакъ назадъ до Відня на студії романськихъ языківъ, а від 1878 до 1891 р. трудив ся зновъ на становиску учителя при гімназіяхъ руській у Львові і німецькій в Бродахъ, викладаючи такожъ языкъ французькій. Покійний бравъ живу участь в літературі руській при видавництві „Зорі“, містичні тамъ свої образки з подорожній по Італії, розправки естетичні та філософійні. Для редакції „Діла“ перекладавъ покійний кілька повістей „Батько Іоріо“, „Обломов“ і другі з оригіналівъ французькихъ і російськихъ. Глибоко освічений, знатокъ языківъ французького, англійського італійського, німецького та російського, ширій патріот і ревний робітникъ, занедаужавъ несподівано передъ трьома роками на умі і мимомъ всякимъ заходивъ улягъ вкінці тій тяжкій слабості. Похороний відбувсь 7 січня 3 Львовіан мало хто знавъ о его кінчині, то-ж і годі було віддати широмъ другий поспіду прислугу. Най-же-ж згада про него, яко широго та вершаря і для молодіжї знаменитого учителя, удержить ся в довгій вѣчній пам'яті межі нами.

Переписка Редакції.

Вп. В. Боровик. „У важку хвилину“ передано „Правді“. **Вп. Р. Раданя** „Кієвської Старини“. Досі не одержали ми випусківъ за сієн і лютий с. р., помімо нашої рекламації. Просимо вислати на ту самъ адресу, що й в 1893 р. **Вп. Д. Пісочинцевъ.** Спасибі за замітки. „Історичній літературі“ друкує ся тільки длятого етимологічною правописною, а не робить ся передрукъ, а попередні томи друковані етимологічно. Ш до збільшеня обему ми зробили що можна, а дальше збільшене залежить від зросту передплатників. Саме бажане ту не допоможе. Замовлені публікації вислаємо, а на обіцане ждемо.

З симъ Числомъ розсилаємо додатокъ: „Словарьъ російскій до українскій“, томъ II-ий, арк. 3-ій.

Укр. редакцію відповідає: Осип Маковей.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядомъ К. Беднарського.